

TÜRKİYE'DE ZONGULDAK-EREĞLİ KÖMÜR HAVZASININ YAPISAL ANALİZİ (1920-1960)

Nadir YURTOĞLU*

Öz

Bu araştırmada Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında 1920 ile 1960 yılları arasında üretim faaliyetlerini artırmaya yönelik yapılan çalışmalar ile bu çalışmaların neticesinde elde edilen kömür veriminin ülke ekonomisine sağladığı katkılar ele alınmıştır. İlk üretimin yapıldığı 1836'dan başlayarak 1960 yılına kadar Havzanın verimini artırmaya yönelik gerçekleştirilen modernleşme çalışmaları ile her türlü faaliyet ve icraatlar arka plan bilgisi teşkil etmesi bakımından 1836-1920 Osmanlı döneminde havzada kömür işletmeleri, 1920-1923 Milli Hükümet dönemi, 1923-1940 Cumhuriyet dönemi ve 1940-1960 Havzanın millileştirilmesi ve sonrası yaşanan gelişmeler dönemi olarak dört bölümde incelenmiştir. Bu dönemlerde kömür üretiminde yaşanan gelişmelerin milli ekonomiye sağladığı katkılar sayısal verilerle ortaya konmuştur. Çalışmanın konusu hakkında literatürde yer alan boşluklar birincil kaynakların kullanılması yoluyla doldurulmuştur. Konu incelenirken dönemin Türkiye'si ile dünyanın taşkömürü alanında yaşanan gelişmeleri göz önüne alınarak bu gelişmeler ışığında gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. Elde edilen netice şudur;1920 yılından itibaren Havza ile ilgili yapılan yasal düzenlemelerin semeresi 1924 yılından itibaren üretimin artırılmasıyla alınmaya başlamış ancak özel teşebbüsün Havzayı rasyonel kullanamaması yüzünden kömür veriminde istenilen düzeye bir türlü erişilememiştir. Devletin Havzayı millileştirme çalışmaları öncesinde tesis ettiği Maden Tetkik Arama Enstitüsü, Etibank ve Ereğli Kömür İşletmesi gibi kuruluşların yanı sıra sonrasında kurduğu Türkiye Kömür İşletmeleri gibi kurumların devreye girmesi ve Marshall Planından alınan dış yardımlar sayesinde yapılan yatırımlarla üretim her yıl düzenli olarak artmıştır. Bu artış sayesinde kömür madeni ulaşım sektöründe, resmi kurumlar ve meskenlerin ısıtılmasında, elektrik enerjisi ve havagazı üretiminde, demir, çelik ve kimya sanayinin gelişmesinde, ihraç edilerek ülkeye döviz temin edilmesinde kullanılarak ekonomiye önemli destek sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Ereğli Havzası, İşçi, Üretim, Taşkömürü, Maden Kömürü, Zonguldak.

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü,
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, (nyurtoğlu@kastamonu.edu.tr).

STRUCTURAL ANALYSIS OF ZONGULDAK-EREĞLİ COAL FIELD IN TURKEY (1920-1960)

Abstract

This paper deals with the activities performed and steps taken to increase production activities in Zonguldak-Ereğli Coal Field between 1920 and 1960 and the contributions of coal production attained as a result of these activities and steps to the economy of Turkey. This study presents all kinds of activities carried out to increase production in the field as well as relevant modernization works from 1836, when the first production was made, until 1960. The developments in the above-mentioned period were examined in four sections: coal enterprises during the Ottoman period between 1836 and 1920 (to provide a background for the period under examination); the developments in the 1920-1923 National Government period; the developments in the 1923-1940 Republican period; and the developments in the 1940-1960 involving nationalization of the field and the aftermath. The contributions of developments that took place in coal production during these periods to national economy are presented in the form of numeric data. The gaps in the literature regarding the topic of this study were eliminated by using primary sources. Relevant evaluations were made by taking into account Turkey in that period and the developments that took place in the field of hard coal in the world. The results are as follows: legislative regulations that were made from 1920 in relation to the field yielded their fruits as of 1924 when production increased. However, private enterprises did not use the field rationally. Therefore, the expected level of coal production was never achieved. Before the nationalization of the field, the government established institutions such as General Directorate of Mineral Research and Exploration and Etibank and Ereğli Coal Enterprise. Later on, another governmental institution, Turkish Coal Enterprise, was founded and put into operation. In addition to all these institutions, foreign aids were received through the Marshall Plan, which led to a gradual increase in the production each year. Thanks to this increase, coal mine made important contributions to the economy through its use in transportation sector, heating official institutions and houses, producing electrical energy and coal gas, developing the iron, steel, and chemical industry, and supporting foreign currency inflow through export.

Keywords: Ereğli Field, Worker, Production, Hard Coal, Pit Coal, Zonguldak.

Giriş

Bu çalışmada Milli Mücadele döneminden Demokrat Parti iktidarının sonuna kadar Zonguldak- Ereğli Kömür Havzasında üretimin artırılmasına yönelik yapılan icraatlarla bu icraatların ekonomiye olan yansımaları incelenmiştir. Ereğli Kömür Havzası işletilmeye başladığı yıllardan 1960 yılına kadar devam eden süreçte gerek zengin kömür rezervi miktarına sahip olması ve bu rezervin sanayinin birçok alanında kullanılması, gerekse on binlerce işçiyi istihdam ederek ihracatta ülke ekonomisine döviz sağlayan bir kaynak durumunda önceliğini ve güncelliğini koruması bu konuyu çalışmamızda başat rol oynamıştır.

İlk üretimin başladığı 1836 yılından 1960 yılına kadar yaşanan zaman diliminde Türk ekonomisine temin ettiği destekle daima öncülüğünü muhafaza ettiğini bildiğimiz Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasının bilhassa 1950-1960 dönemiyle ilgili yeterli sayıda ilmi çalışmanın olmaması ve bu dönemle ilgili bilgilerin yetersiz kalması bu konuya eğilmemizi zorunlu hale getirmiştir.

Döneme ait yapılan belli başlı araştırmalar ve bu araştırmaların değerlendirilmesine gelince: Ahmet Naim’in 1934 yılında kaleme aldığı *Zonguldak Havzası Uzun Mehmet’ten Bugüne Kadar* adlı eseri Cumhuriyet döneminde ele alınan ilk çalışmalardan biridir. Havza hakkında yabancı yazarlar tarafından neşredilen yayınlara temas ederek çalışmasına başlayan yazar, Osmanlı döneminde taşkömürünün keşfi ile ilgili rivayetlere değinerek ilk üretimin başladığı yıldan 1934 yılına kadar geçen uzun soluklu bir süreçte havza’nın idaresi, kömür işletmelerinde faaliyet gösteren şirketlerin üretim çalışmaları, işçilerin sosyal ve sağlık şartlarını iyileştirmeye yönelik yapılan yasal düzenlemeler çalışmada yer almıştır.

Ahmet Ali Özeken’in 1940 yılında *Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerine Bir Deneme (1848-1940)* adlı kitabı dikkat çeken diğer bir eser olup yazar, 1848 ile 1940 yılları arasında havzada uygulanan idari rejimleri dört dönem halinde değerlendirmiştir. 1848-1865 Has Hazine İdaresi dönemi, 1865-1908 Bahriye İdaresi dönemi, 1908-1920 Meşrutiyet İdaresi dönemi, 1920-1940 Milli Hükümet ve Cumhuriyet İdaresi dönemidir. Eserde adı geçen bu dönemler içinde havzada yapılan her türlü uygulama ile yürürlüğe konan hukuki düzenlemeler, yerli ve yabancı şirketler ile bunların üretim faaliyetleri hakkında bilgiler vardır.

Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası hakkında bahsedilen diğer bir eser ise 1944 yılında kaleme alınan Hüseyin Fehmi İmer’in *Ereğli Maden Kömür Havzası Tarihçesi*, adlı eseridir. Yazar, 1910 yılından 1921 yılına kadar 11 yıl süreyle havzanın maden müdürlüğünü görevini yürütmesi ve bölgede uzun süre görev yapmasının sağladığı avantajla taşkömürünün keşfedilmesinden 1944 yılına kadar olan süreçte yapılan faaliyet ve yaşanan her türlü gelişmeyi Ahmet Ali Özeken’in çalışmasında olduğu gibi dönemler halinde eserinde ele almıştır.

Ancak bu çalışmalarda verilen bilgilerin hem muhteva bakımından yeterli olmayışı hem de bu bilgilerin tarih metodolojisinden uzak bir nitelik taşıması çalışmaların ilmi bir özellik kazanmasını önlemiştir. Bu dönemle ilgili makale, kitap ve tez çalışması türünde yapılan bir kaç çalışmanın dışında yeterli sayıda ilmi çalışma mevcut olmamakla beraber bu çalışmalar da içerik ve metot yönünden eksiklikler arz etmektedir. Çalışmalarda görülen başlıca eksiklik birinci elden kaynaklara müracaat edilmemesi ve kömür madenlerinin ekonomiye sağladığı katkılara yer ayrılmamasıdır.

Bu makalenin farklı niteliği, Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası hakkında yapılan ilmi çalışmalardaki tespitleri belli bir metot dâhilinde ele alması, birincil kaynaklardan faydalanarak havzanın milli ekonomiye sağladığı katkıları sayısal

veriler kapsamında ortaya koymasındır. Yararlanılan bu kaynaklar: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri (BCA), TBMM'nin yayınlarından Kanunlar Dergisi, Tutanak Dergisi ve Zabıt Ceridesi, Başbakanlık tarafından yayınlanan Resmi Gazete, Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün yayınlarından olan Ayın Tarihi, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) yayınları, çeşitli Bakanlık ve kuruluşlar tarafından yapılan yayınlardır. Ayrıca süreli yayınlardan 1920 ile 1960 yılları arasında çıkan gazete ve dergilerin neşrettiği yazı ve makalelerden de ihtiyaç ölçüsünde istifade edilmiştir.

Zonguldak-Ereğli Kömür Madenlerinin 1920-1960 yılları arasındaki durumu birincil kaynakların kullanılması suretiyle dönemin Türkiye'si ile dünyanın iktisadi ve siyasi şartları temel alınarak tarih metodolojisi kapsamında incelenmeye gayret edilmiştir. Sayısal veriler çalışmamızın temel esasını oluşturmuş tahlillerle güvenilir sonuçlara ulaşmanın ölçülebilir bilgilerden yola çıkarak gerçekleştirilebileceğini göstermiştir.

Makale çalışmamız dört bölüm ve yedi başlık halinde ele alınmıştır. Birinci bölümde: konuya arka plan teşkil etmesi nedeniyle Osmanlı döneminde kömür işletmeleri (1836-1920); ikinci bölümde Milli Hükümet döneminde Zonguldak-Ereğli Kömür Madenlerinin durumu (1920-1923); üçüncü bölümde Cumhuriyet döneminde Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında yapılan çalışmalar (1923-1940), alt başlıkları olarak havzada Türkiye İş Bankası işletmeciliği dönemi (1926-1936) ve havzanın millileştirme çalışmaları (1936-1940); dördüncü bölümde Madenlerinin devletleştirilmesi ve Ereğli Kömürleri İşletmesi dönemi (1940-1960) alt başlığı olarak Türkiye Kömür İşletmeleri'nin (TKİ) kuruluşu, yer almıştır.

Bu araştırmada aşağıda Osmanlı döneminde havzada kömür işletmeleri arka plan bilgisi verildikten sonra Milli Hükümet döneminde Zonguldak-Ereğli Kömür Madenlerinin durumu başlığı adı altında konu ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1. Osmanlı Döneminde Havzada Kömür İşletmeleri (1836-1920)

Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında II. Mahmut döneminde keşfedilen taşkömürünün, Abdülmecid devrinde işletilmeye başlandığı bilinmektedir.¹ Ereğli Kömür Havzasında ilk üretim 1836 yılında, Osmanlı Devleti'nin Viyana Büyükelçisi Ahmet Fethi Paşa vasıtasıyla Avusturya'dan getirilen Hırvat kökenli madencilerin çalıştırılmasıyla Darbhane-i Âmire idaresince gerçekleştirilmiştir. Birkaç yıldan fazla süren ilk üretim faaliyetlerinden sonra madenler Şubat 1941 tarihinde işletilmek üzere devlet adamları tarafından oluşturulan altı ortaklı kumpanyaya ihale edilmiştir. Kumpanya, işçi çalıştırmak suretiyle

1 Taşkömürünün keşfi ile ilgili çeşitli rivayetler hakkında bilgi almak için Bk. Ahmet Naim, *Zonguldak Havzası Uzun Mehmet'ten Bugüne Kadar*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1934, ss. 9-18.

doğrudan üretime katılmak yerine ilk üretim aşamasında getirilen Avusturyalı Hırvat madencilerin ürettikleri kömürü belli bir fiyat üzerinden satın alarak maden faaliyetlerine katılmıştır. İlerleyen zamanlarda Hırvatlarda olduğu gibi kumpanyanın koyduğu şart ve fiyatlarda kömür çıkarmak isteyen müteşebbisler kumpanyanın bilgisi dâhilinde kömür ocağı işletmek maksadıyla çalışmalara başlayarak yeni maden ocakları işletmeye açmışlardır.²

Üretim ve yönetim şekli değişmeyen Zonguldak-Ereğli Kömür Madenleri 1854 yılından sonra Padişah vakfına gelir getiren müesseseler arasına girerek her malî yıl için bu vakfa iltizam bedeli olarak 30.000 kuruş ödenmesi uygun görülmüştür. Bu uygulama madenlerin Bahriye Nezareti İdaresine geçişine kadar sürmüştür. Ayrıca Ereğli Kömür Madenleri, Osmanlı Devleti’nde batılı anlamda tesis edilen ilk üniversite hüviyetine sahip bulunan Darülfünun hesabına gelir getiren bir kaynak olabilmesinin yanı sıra sonraki yıllarda oluşturulan Hicaz demiryolu gibi başka bir yatırıma da gelir sağlayan kuruluşlar arasında yer almıştır. 1854 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında başlayan Kırım Savaşı esnasında Osmanlı Devletine yardım eden Batılı müttefiklerin gemilerinin kömür ihtiyacını karşılamak için İngiltere ile bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma gereği bazı kaliteli ve verimli ocaklarını geçici olarak İngilizlere bırakan Kumpanya ve Hazine-i Hassa temsilcileri, savaşın sona ermesi üzerine kullanılmayan kömürle birlikte bu ocakları tekrar kumpanyaya kazandırmıştır. Ancak Kumpanyanın kamu kurumlarına sattığı kömürün ücretini zamanında tahsil edememesi nedeniyle düştüğü sermaye sıkıntısından dolayı piyasadan yüksek faizle borç alarak ağır bir yükün altına girmesi, bu kuruluşun feshedilerek havzanın tekrar Hazine-i Hassa’ya bırakılmasını sağlarken taşeronluk düzeni devam etmiştir.³

Kömür madeninin idaresi, 1865 yılı mart ayı başından itibaren Hazine-i Hassa adına yönetilmek üzere Bahriye Nezaretinin bir birimi olan Tersane-i Âmireye verilmiştir. Bu kurumun çatısı altında maden hizmetinde görev alan bir kısım yöneticilerin başarısız olmaları üzerine maden idaresinin ve birkaç kazanın bağlanmasıyla sancak haline getirilen Ereğli Kaymakamlığı birleştirilerek *Ereğli Kaymakamlığı ve Maden-i Hümayun Nazırlığına* dönüştürülmüştür. Daha sonra bu müessesenin başına Asakir-i Bahriye emekli miralaylarından Dilaver Paşa getirilmiştir. Dilaver Paşa’nın 12 Ocak 1867 tarihinde Ereğli Kaymakamlığı

2 Ahmet Öğreten, “Ereğli Kömür Havzasında Bahriye Nezareti Döneminde Madenler ve Madenciler (1865-1908)”, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi *Sosyal Bilimler Dergisi* Ayrıbasım, Cilt: 3, Sayı: 5, Yıl: 2007, s. 141; Ahmet Öğreten, “Ereğli Kömür Madeni Havzasında İlk Üretim”, Atatürk Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 31, Yıl: 2006, ss. 140-146; Zonguldak şehrinin gelişmesinde kömür havzasının etkisi hakkında bilgi almak için Bk. Kazım Alkan, “Zonguldak’ın Durumu”. *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 76, Yıl: 4, 16 Şubat 1943, s. 18.

3 Ahmet Ali Özeken, *Ereğli kömür Havzası Tarihi Üzerine Bir Deneme 1848-1940*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944, s. 18; Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1994, s. 48; Öğreten “Ereğli Kömür Havzasında Bahriye Nezareti...”, ss. 141-142; Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2009, ss. 266-277.

ile birleştirilmiş maden idaresi görevine getirilmesinin ardından yaptığı ilk iş havzanın yönetimi için yüz maddelik bir nizamname hazırlamak olmuştur. Bu nizamname ile madencilik alanında yeni bir dönem başlamıştır.⁴

Tersane-i âmire tarafından yönlendirilen madencilik çalışmalarında sağlanan imkân ve teşvikler sayesinde çok sayıda maden ocağı hizmete sunulmuştur. Özellikle 1882 tarihinden sonra madencilerin ürettikleri kömürün % 40'ını piyasaya satma hakkı elde etmeleri, devletin satın aldığı kömürün fiyatının yükseltilmesi, vergilerin yarı yarıya indirilmesi, madencilik alanında yurt dışından getirilen teknik malzemelerde gümrük kolaylığı sağlanması gibi bir takım teşvikler madencilik sektörünün önemli ölçüde gelişmesine vesile olmuştur. Havza tarihinde en önemli rolü oynayacak olan *Ereğli Şirketi Osmaniyenin* faaliyetinde bulunduğu 1892 yılında işletilen 124 Ocak sahibinden 45'i Türk, 79'u Türk olmayan yerlilerden oluşmuştur.⁵ 1908 yılına kadar Tersane-i Âmire idaresinde kalan Ereğli Kömür Madenleri bu tarihte Ticaret ve Nafia Nezaretine, 20 Haziran 1909'da da Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezaretine bağlanmıştır ki bu süreç Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir.⁶

Birinci Dünya Savaşı yıllarında (1914-1918) Zonguldak'ta bir *Harp Kömür Merkezi* kurularak bu geçici idarenin başına bir Alman albayı getirilmiştir.⁷ Mütarekeyıllarında Mondros Ateşkes Antlaşmasının 7. maddesine dayandırılarak havza 8 Mart 1919'da bir Fransız subayı komutasında bir miktar polis, jandarma ve piyade askerlerinden oluşan birlik tarafından kömür ocaklarında asayiş koruma bahanesiyle işgal edilmiş, idaresi de merkezi İstanbul'da bulunan *İtilaf Devletleri Kömür Komisyonunun* emrine verilmiştir. Şehirde hiçbir direnişle karşılaşmayan Fransız subayı sonradan gelecek Fransız askerlerine yer açmak

4 Hüseyin Fehmi İmer, *Ereğli Maden Kömür Havzası Tarihçesi*, Zonguldak Halkevi Yayınları, Zonguldak, 1944, s. 14; Mustafa Nuri Anıl, "Devlet İktisadi Teşekkülleri-II", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 9, Sayı: 87, Yıl: 4, 30 Temmuz 1943, s. 5; Sadrettin Enver, "Maden Kömürü", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 168, Yıl: 7, 20 Aralık 1946, s. 9; Özek, a.g.e., ss. 19-20; Öğreten, a.g.m., ss. 142-143.

5 Eldem, a.g.e., s. 48; Tefik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İmge Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 204; Bu dönemde madencilik alanında Fransız sermayesi açık ara önde yer almıştır. Yakup Kepenek, *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, Verso Yayıncılık, 5. Basım, Ankara, 1990, s. 13; Fransızların madencilik alanında Türkiye'de söz sahibi olmaları Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982, ss. 94-95; Ereğli Şirketi Osmaniyenin kuruluş iç tüzüğü 1896 tarihinde Ticaret ve Nafia Nezaretince tasdik edilmiştir. Zafer Toprak, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 186.

6 Naim, a.g.e., ss. 75-76; İmer, a.g.e., ss. 20-21; Özek, a.g.e., ss. 21-22; Öğreten, a.g.m., ss. 143-144; Birinci Dünya Savaşının başlangıcı olan 1914 yılında havzada üretimin % 50 sinden fazlasını bir Fransız şirketi olan Ereğli Şirketi Osmaniyesi işletiyordu. Bu şirketin 700'e yaklaşan mühendis, uzman vb memurları ve 4500 kadar işçisi vardı. Fransızların yanı sıra İtalyan ve Yunan sermayeli ocaklarda havzada faaliyet içerisindeydi. Tefik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla "... Vaziyet ve Manzara-i Umumiye"*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971, ss. 38-40.

7 Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 78.

için 32. Kafkas Alayı’nın III. Taburunun bulunduğu binaların boşaltılmasını istemiştir. Talebin yerine getirilmesinden sonra 3 Nisan 1919’da 400 kırmızı fesli müstemleke askerleri ile Zonguldak’taki güçlerini takviye eden Fransa, Ereğli Şirketi personelinin ve yöredeki Rumların yardımıyla III. Taburdan boşalan binalara bu askerlerini yerleştirmiştir. 4 Nisan 1919’da da Zonguldak’a gelen bir Fransız Albayı, burada yer alan Fransız askerleri ile çevre kömür ocaklarını denetmiştir. Ayrıca Zonguldak’ta bulunan askeri birliğin bir kısmı da Kozlu ve Üzülmüş mevkiine yerleştirilmiştir.⁸

2. Milli Hükümet Döneminde Zonguldak-Ereğli Kömür Madenlerinin Durumu (1920-1923)*

23 Nisan 1920’de Ankara’da açılan Büyük Millet Meclisinin yabancı işgalcilere karşı ülkenin kurtuluşu yolunda yaptığı kritik mücadele çalışmaları esnasında Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasına zaman ayırması önemli bir gelişmedir. Büyük Millet Meclisi Hükümeti, bu süreçte Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası ile yakından ilgilenerek buranın yönetimini kısa sürede eline almıştır.⁹ Ülkede işgal ve karışıklıkların sürdüğü bir dönemde Meclis, havzaya müdahil olarak üretiminin artırılması ve işçilerin durumunun iyileştirilmesi için bir dizi kanun çalışması yürütmüştür. BMM kendi mali kaynağını artırmak için 15.08.1920 tarih ve 11 Sayılı *Maden Kömürlerinden Alınacak İhracat Resmi Hakkında Kanun* ile yıkanmış kömürden ton başına üç, yıkanmamış kömürden iki lira ihracat vergisi alınmasını kararlaştırmıştır.¹⁰ 11 Sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinden önce BMM Hükümeti maden kömürü üretiminin düşmesini önlemek ve ihracatı artırmak amacıyla Zonguldak nüfusuna kayıtlı beş bin civarında askerlikle yükümlü genç işçilerin askerlik hizmetlerini 10 Ağustos 1920 tarih ve 154 sayılı kararname ile ertelemiştir. Millî Mücadele Döneminde Zonguldak-Ereğli Kömür

8 Ali Sarıkoyuncu, *Millî Mücadele’de Zonguldak ve Havalisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, ss. 45-47; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Mondros’tan Erzurum Kongresine (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*, Cilt: 1, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1993, s. 161.

9 *Meclis’in bu dönemde kömür üretimini artırmak ve havzadan verimli şekilde yararlanmak için maden işçilerinin sağlık ve sosyal durumlarını iyileştirmeye yönelik bazı yasal düzenlemeleri yürürlüğe koyması ileriki bölümlerde havzanın ülke ekonomisine sağladığı katkıyı iyi anlamamıza yardımcı olacağı için bu bölüm ayrı bir başlık adı altında ele alınmıştır. İzmir’de millî ekonomi anlayışının ortaya konduğu I. İktisat Kongresinde (17 Şubat-4 Mart 1923) maden sorunlarıyla ilgili alınan kararlarda ayrıca bu başlık adı altında incelenmiştir.

Büyük Millet Meclisinin açılış çalışmaları ve sonrasında yaşanan gelişmeleri için Bk. *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Nisan 1336, Sayı No: 24; Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, 1919-1927*, Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2007, ss. 297-301.

10 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 1, 15.08.1336, s. 12; Resmi Gazete, Sayı No: 2, 14 Şubat 1337; 11 Sayılı Kanunun yanı sıra Meclisin gelir artırımına yönelik diğer kanunları hakkında bilgi almak için bkz: Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi 1920, Millî Mücadele Tarihi-III*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 189.

Havzasında üretilen kömür madenlerinin ihracatının artırılmasıyla elde edilen gelirin savaş ekonomisine katkı sağlaması amaçlanmıştır. Havzada üretilen kömürlerden bir kısmının Ruslara verilmesi karşılığında alınan silah, cephane ve çeşitli malzemelerle ordunun silah ve mühimmat ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Üç yıllık savaş döneminde havzadan 1920'de 569.000 ton kömür elde edilirken 1921 yılında bu rakam 340.041 ton a düşmüş, 1922 yılında ise tekrar yükselişe geçerek 410.044 tona çıkmıştır.¹¹

Bu arada 1909 yılından beri faaliyette bulunan ve havzanın yönetiminden sorumlu olan Havza-i Fahmiye Müdüriyeti Teşkilatı (Kömür Havzası Müdürlüğü) Milli Hükümet zamanında da çalışmalarına devam etmiştir.¹² BMM Hükümeti Milli Mücadele yıllarında Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında çalışan işçilerin maddi imkânlarının iyileştirilmesi için 28 Nisan 1921 tarih ve 114 Sayılı *Zonguldak ve Ereğli Havzai Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafii Umumiyesine Olarak Furuhtuna Dair Kanunu* yürürlüğe koymuştur. Bu kanunla havzada kömür üretiminden elde edilen kömür tozlarının parasının maden işçilerinin geçim gelişimini sağlayacak teşebbüslere ve kuruluşlara harcanması amaçlanmıştır. Bunun gerçekleşmesi için adı geçen kömür tozların Ekonomi Bakanlığının nezareti altında işçi yönetimi kurulları tarafından satılarak parasının işçiler adına Ziraat Bankasına yatırılması kararlaştırılmıştır.¹³ Ayrıca 10 Eylül 1921 tarihinde 15 madde halinde kabul edilen 151 Sayılı *Ereğli Havzai Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Mütelallik Kanun* BMM Hükümetinin ilk iş kanunu hüviyetine sahip olmuştur. Bu kanunun 1. maddesiyle işçilerin çalıştığı ocaklar etrafında onların istirahatleri için koğuşlar ve hamamlar yapılması maden işletmecileri tarafından zorunlu hale getirilirken, kanunun 2. maddesiyle 18 yaşından küçük işçilerin çalıştırılması yasaklanmıştır. 8. madde ile sekiz saat olan işçi mesai süresi standart hale getirilmiş, ücret ödenmeden bu sürenin uzatılması yasaklanmıştır. Kanunun 6. maddesiyle işletme sahiplerinin hasta ve kazazede madencileri tedavi ettirmesi zorunlu hale gelmiştir. 7. madde ile kaza ve ölüm halinde madenci yakınlarının işletme sahiplerine tazminat davası açabilme imkânı tanınmıştır.¹⁴ 151 Sayılı Kanunun ardından 22 Temmuz 1923-04.08.1923 Tarih ve 2608 Sayılı Kararname ile yürürlüğe konulan yönetmelik gereğince havzada bir amele birliği teşkil edilerek her kömür üretim mıntıkasında birer amele teavün (yardımlaşma) sandığı kurulmuştur.¹⁵

11 Alptekin Müderrisoğlu, *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990, s. 289; Ahmet Öğreten, *Zonguldak Kömür Havzasının Tarihi, Sosyal ve Ekonomik Gelişimi*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu, Zonguldak, 2007, s. 236.

12 Özeke, *a.g.e.*, s. 22.

13 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 1, 28.04.1337, s. 122; Resmi Gazete, Sayı No: 14, 9 Mayıs 1337; Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru 1921-1922, Milli Mücadele Tarihi-IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 222.

14 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 1, 10.09.1337, ss. 176-177; Naim, *a.g.e.*, ss. 116-118; İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı 1920-1923*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2003, ss. 408-411.

15 İmer, *a.g.e.*, ss. 35-36. Naim, *a.g.e.*, s. 140.

Lozan Barış görüşmelerine ara verildiği bir dönemde İzmir’de 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında yapılan I. İktisat Kongresi’nde alınan 9 maddelik maden sorunları hakkında kararların 8. ve 9. maddesi doğrudan Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasını ilgilendirmektedir. 8. madde ile en önemli ve zengin kömür yataklarının bulunduğu Zonguldak-Ereğli Havzasının elim durumunun ıslahını sağlayacak tedbirlerin alınması kabul edilmiştir. 10. madde ile havzanın jeolojik durumunun ve haritasının yeniden tespit edilmesinin yanı sıra maden ocaklarının mevcut hukuki durumlarının belirlenerek anlaşmazlıkları kaldıracak tasarruf hakları meselelerinin hızlı ve kesin olarak çözüme kavuşturulması kararlaştırılmıştır. Yapılan çalışmaların yerinde tespiti ve sorunların halledilmesi için uzmanlardan oluşan bir heyetin ayrıca havzaya gönderilmesi kabul edilmiştir.¹⁶

Ereğli Kömür Havzasının gelişmesine ayrı bir önem veren Mustafa Kemal Atatürk, 1 Mart 1923 tarihinde TBMM Başkanı olarak Meclisin 1. Dönem 4. Toplantı yılının açılış konuşmasında Zonguldak Kömür Havzasının üretim kapasitesini artırmasını ihracat vergisinin kaldırılmasına bağlamıştır.¹⁷ İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Ali Fethi Okyar, 5 Eylül 1923 tarihli TBMM’de açıkladığı 1. Hükümet Programında Kömür madenlerinin üretiminin artırılması sağlayacak yeni bir kanunun hazırlanmasının zaruretini dile getirerek üretimin ve ihracatın artırılması için bilhassa mevcut maden nizamnamesinin değiştirilmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁸

Milli Hükümet zamanında gerek işçilerin çalışma koşulları ve işçi haklarının düzeltilmesi yolunda yapılan yasal düzenlemeler gerekse üretimin artırılmasına yönelik gerçekleştirilen bazı çalışmalar sayesinde kömür üretimi 1924 yılında 994.000 ton seviyelerine ulaşmıştır. Bu rakamla en son Birinci Dünya Savaşı öncesi 1913 yılında 827 bin ton olarak elde edilen kömür üretimi veriminin üzerinde bir artış kaydedilebilmiştir.

Kömür üretiminin artışı ulaşım sektörüne dolayısıyla da ülkenin milli ekonomisine önemli kazanımlar sağlamıştır. Ulaşım sektöründe kullanılan araçlardan demiryollarında trenlerin, denizyollarında gemi ve vapurların

16 Kazım Karabekir, *İktisat Esaslarımız*, Hatıra ve Zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi, Yayına Hazırlayan Orhan Hülagü, Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 62-63; Ayşe Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 35; Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi*, Haberler, Belgeler, Yorumlar, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1981, ss. 409-410; Ahmet Demir, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Enerji Politikaları”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 210.

17 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birinci İçtima, 1 Mart 1339, s. 8.

18 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 1, 14. Birleşim, 05.09.1339, s. 425; İsmail Arar, *Hükümet Programları, 1920-1965*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 29; 12.04.1341 tarih ve 608 Sayılı Maden Nizamnamesinin Bazı Maddeleri İle Taşocakları Nizamnamesinin Tadiline Dair Kanun hakkında bilgi almak için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, Cilt: 3, 12.04.1341, ss. 146-147; Resmi Gazete, Sayı No: 92, 14 Nisan 1341.

çalışması için gerekli yakıt ihtiyacı Ereğli Kömür Madenlerinden karşılanmıştır. Taşkömürünün Ereğli Havzasından temin edilmesinin ülkenin ekonomisine iki yönden katkısı olmuştur. Bunlardan ilki: karayolları vasıtaları hariç deniz ve demiryolları ulaşım araçlarının işlemelerinde kömürün kullanılması sayesinde ülkemiz taşımacılığında aksamalar yaşanmamıştır. İkincisi: bu araçların yakıtı için ihtiyaç duyulan kömürün Ereğli Kömür Havzasından temin edilmesi kömür ithali ihtiyacını ortadan kaldırdığı gibi bu işe tahsis edilecek yüklü miktarda dövizin de ülke milli ekonomisine kazandırılması sağlanmıştır.

3. Cumhuriyet Döneminde Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında Yapılan Çalışmalar (1923-1940)

1923 yılında Türkiye’de madencilik dalında yetişmiş sadece 8 maden mühendisimizin bulunması ve bunların da tamamının yabancı şirketlerde önemsiz görevlerde çalışması üzerine 1924 yılında Zonguldak’ta bir maden mühendisliği okulu olan *Yüksek Maadin ve Sanayi Mühendis Mektebi* açılarak ilk etapta 70 maden mühendisi yetiştirilmiştir.¹⁹ Ayrıca 19 Nisan 1925 tarihinde sanayi ve madencilik alanında yeni müesseselerin kurulmasına hizmet etmek ve buna bağlı olarak ticari ve itibari muameleyi ifa etmek amacıyla 633 Sayılı Kanunla *Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası* kurulmuştur.²⁰ Devlet elindeki bütün tesis ve işletmelerinin yönetimiyle kömür üretimini bu bankaya vermiştir. Ancak bunların çoğunun yıpranmış ve ihtiyacı karşılayamaz durumda olması ve bankaya bu fabrika ile işletmeleri ayağa kaldıracak yeterli sermaye sağlanamaması nedeniyle bu teşebbüsten istenilen sonuç alınamamıştır.²¹

3.a. Havzada Türkiye İş Bankası İşletmeciliği Dönemi (1926-1936)

TBMM’nin açılışının ilk yıllarında devlet adamları tarafından madencilik alanında yapılan yatırım ve teşebbüsler sayesinde yeni kömür ocakları açılarak üretim artırılmaya çalışılırken Türkiye İş Bankasının 26 Ağustos 1924 tarihinde kurulması ve akabinde 1926 yılında havzaya milli sermaye ile girmesiyle birlikte havzada teknoloji ve sosyal düşünce bakımından bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaya başlamıştır. Banka, Zonguldak ve Kozlu bölgelerinde çeşitli ocakları işletmek amacıyla üç anonim şirket kurmuştur. Bunlardan ilki:

- 19 Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, *Tarih IV*, Türkiye Cumhuriyeti, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul, 1931, s. 302; Memduh Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, 1980, s. 232; Süreyya Hiç, *Türkiye Ekonomisi*, Filiz Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 1994, s. 353; Havza-i Fahmiye’de işletilen şimendiferler ve Zonguldak limanından alınan ton başına verginin indirilmesi hakkındaki 463 Sayılı Kanun için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, Cilt: 2, 06.04.1340, s. 311.
- 20 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, Cilt: 3, 19.04.1341, ss. 224-225; Resmi Gazete, Sayı No: 96, 23 Nisan 1341; Ahmet Kılıçbay, *Türk Ekonomisi Modeller, Politikalar, Stratejiler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Basım, Ankara, 1992, s. 68; Yüksel Ülken, *Atatürk ve İktisat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1984, ss. 86-87.
- 21 Yaşa, *a.g.e.*, s. 233.

Kozlu’da İncirharmanı, İhsaniye ve Yenişirket ocaklarını işletmek üzere 3 Haziran 1926 yılında 500.000 TL sermaye ile kurulan ve sonradan sermayesi 3.000.000 TL çıkarılan *Kozlu Kömür İşleri Türk Anonim Şirkettir. (Kömür-İş)* İkincisi: Zonguldak’ta 63 nolu, Derebaca, Kemberbaca ocaklarını işletmek üzere 1 Temmuz 1926’da 1.000.000 lira sermaye tesis edilen *Maden Kömürü İşleri Türk Anonim Şirkettir. (Türk-İş)* Üçüncüsü: Kilimli ve Güntepe ocaklarını işletmek üzere 1 Mart 1927’de 400.000 TL sermaye ile kurulan *Kilimli Kömür Madenleri Türk Anonim Şirkettir. Dördüncüsü Kireçlik (Armutçuk) bölgesinde faaliyet göstermek üzere 11 Ağustos 1927’de Basmacızadeler tarafından kurulan ve 1934’te Türkiye İş Bankası tarafından satın alınan Kireçlik Kömür Madenleri Türk Anonim Şirkettir. Türkiye İş Bankasının havzada faaliyete başlamasıyla Kozlu Kömür İşleri TAŞ tarafından inşa edilen büyük elektrik santrali, Üzülmez, Kozlu ve Kilimli ’de tesis edilen üç büyük lavvar (kömür yıkama tesisi) ve yeniden kurulan Türk Antrasit (sömikok), Briket fabrikaları ve oluşturulan yeni binalar havzanın modernize edilmesine ve ekonomisinin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır.²²*

İş Bankasının havza üretiminde aktif bir rol oynamaya başlamasıyla üretim hızla yükselmiş, 1927 yılında 1.323.833 ton olan Tuvanön (yer altından toprak ve diğer madenlerle karışık halde çıkarılan cevher) kömür üretimi 1936 yılında % 73 artışla 2.298.649 tona ulaşmıştır. Bu dönemde havza üretiminin artmasında İtalyan sermayeli *Türk Kömür Madenleri Anonim Şirketinin* Kandilli ve Kozlu’da işlettiği Kozlu, Kandilli ve Alacaagız ocaklarının da katkısı vardır. Türkiye İş Bankası ve İtalyan sermayesinin yanı sıra havzada Gelik, Asma, Dilâver, İkinci Makas, Çaydamar ocaklarını işleten Fransız *Ereğli Kömürleri İşletmesi*yle küçük ocakları işleten özel şahıslara ait işletmeler de mevcuttur.²³

TABLO 1’de 1935 yılında Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında çeşitli kurum ve şahıslar tarafından üretilen Tuvanön kömür miktarı ile üretim oranları verilmiştir.

22 Uygur Kocabaşoğlu, *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 293-294; Özek, *a.g.e.*, ss. 56-59; İmer, *a.g.e.*, ss. 40-42; Türkiye İş Bankası çalışmalarının büyük kısmını ülkenin ağır sanayi için gerekli havzanın işletilmesine vermiştir. Standford J. Shaw; Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye 1808-1975*, Cilt: 2, 2. Basım, İstanbul, 1994, s. 462; Türkiye İş Bankasının kuruluşu ve işleviyle ilgili ayrıca Bk. Ayşe Âfetinan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazmaları*, Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim ve diğerleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 405.

23 Özek, *a.g.e.*, ss. 58-59.

TABLO 1:

Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında Kurum ve Şahıslar Tarafından Üretilen Tuvanön Kömür Miktarı (1935)

İşleten Müessese veya Şahıslar	Üretim Miktarı (Ton)	Üretim Oranı (%)
Ereğli Şirketi	767.792	32.81
Türk Kömür Madenleri AŞ (Kozlu)	229.087	9.79
Türk Kömür Madenleri AŞ (Kandilli)	200.949	8.59
Kozlu Kömür İşleri TAŞ	382.168	16.33
Maden Kömürü İşleri TAŞ	284.477	12.16
Kilimli Kömür Madenleri TAŞ	110.872	4.74
Hafız İsmail	75.736	3.24
Süleyman Sırrı	59.449	2.54
Naci-Ahmet Selim	53.414	2.28
Hayri Arapoğlu Şirketi	45.578	1.95
Ali Fırat, Naci ve İbrahim Hakkı	35.682	1.52
Leon For	22.432	0.95
Musa Çavuş	22.078	0.95
İbrahim Ayat ve Batmanoğulları	14.310	0.61
Alemdaroğlu Tevfik	5.714	0.24
Mühendis Nazım	5.226	0.23
Kösterit Mustafa	4.533	0.19
Kireçlik Kömür Madenleri TAŞ	3.776	0.16
Çıkrıkçıoğulları	3.097	0.13
Amasra İstismar Mıntıkası İşleri TAŞ	2.969	0.12
Mehmet Maksud	2.110	0.09
Karamahmudoğulları	1.825	0.08
Dağcı İsmail	1.800	0.08
Acenta Zihni, Mühendis Kiş ve Zeki	1.690	0.07
İttihadı Maadin TAŞ	1.639	0.07
Kerim Çavuş	1.453	0.06
Ethem Ağa Veresesi	335	0.01
Rıfat Kamil	200	0.01
Toplam	2.340.391	100.00

Kaynak:

Ahmet Ali Özeken, *Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerine Bir Deneme 1848-1940*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944, s. 60.

TABLO 1’de 1935 yılında Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında kurum ve şahıslar tarafından üretilen tuvanön kömür miktarıyla üretim oranları gösterilmiştir. Buna göre Kömür üretiminin toplam % 84.42’si beş büyük şirket tarafından temin edilirken kalan üretimin % 15.58’si 22 küçük şirket ve şahıslar arasında paylaşılmaktadır. Bu beş şirketten Fransız sermayesi ile kurulan Ereğli Şirketinin toplam üretimdeki payı % 32.81 iken İtalyan sermayesi ile kurulan Türk Kömür Madenleri TAŞ’ın toplam payı % 18.38’dir. Türkiye İş Bankasının şirketleri olan Maden Kömürü İşleri TAŞ, Kilimli Kömür Madenleri TAŞ ve Kozlu Kömür İşleri TAŞ’ın toplam üretimdeki payı ise % 33.23’tür. Bu rakamlardan çıkarılan sonuca göre Türkiye İş Bankası 1935 yılında havzada % 33.23 üretim oranıyla kömür üretiminde birinci sırada yer almıştır.

Türkiye İş Bankasının havzaya milli sermaye ile girdiği 1926 yılında ocaklarda üretimin istenilen düzeyde verim sağlayamadığı görülmektedir. Cumhurbaşkanı Atatürk 1 Kasım 1926 tarihinde TBMM’nin 2. Dönem 4. Toplantı Yılı’nın açılış konuşmasında bu konuya şöyle açıklık getirmiştir.: “... Ereğli Kömür Havzası şarkında matlup evsafı haiz yeniden zengin kömür tabakata zahire çıkarılmıştır. Kömür istihsalatı, bu sene, şimdiye kadar istihsal olunan neticelerin fevkine çıktı. Maahaza [bununla birlikte] bu netice bizim istihdaf ettiklerimizden [amaç edinme] ve membalarımızın servet ve kudretlerinin temin edebileceğinden henüz çok uzaktır. İstihsalâtı artırmak için mütemadiyen [sürekli olarak] yeni tedbirler alınmaktadır. Bu maksatla yeni Maadin Kanunu Lâyihası Meclisi Âliye takdim olunmak üzere ihzar olunmuştur.[hazırlanma]”²⁴

Kömür üretiminin artırılmasının yeterli olmadığı gerekçesiyle yeni tedbirlere ve çıkarılacak kanunlara ihtiyaç duyulduğunu savunan Mustafa Kemal Atatürk, gerek ülke sanayinin gelişmesi gerekse her türlü maden üretiminin artışının sağlanması için 28 Mayıs 1927 tarihinde verdiği direktifler doğrultusunda 45 maddelik 1055 Sayılı *Teşvik-i Sanayi Kanununu* çıkarılmıştır. Bu kanunun üçüncü maddesiyle maden ocakları da sanayi müesseselerinden sayılarak bir takım muafiyetlerden yararlanma imkânına kavuşmuştur. Maden işletmelerini vergi kapsamı dışında tutarak vergi muafiyeti şeklinde uygulamada yer bulan kanunun bu üçüncü maddesiyle mükellefler, musakkafat (bina) vergisinden, arazi vergisinden, kazanç vergisinden, bu vergilerin idare-i hususiye ve belediyelere ait küsuratı munzammasından (eklenen), maktu zam vergisinden (herkesten eşit olarak alınan vergi), belediyelere ait inşaat, buhar kazanları, motorlar, ve imbiklerin ruhsatiye resimlerinden muaf tutulmuşlardır.²⁵ Bu vergi muafiyetleri sayesinde havzanın maden ocaklarının teknik donanım çalışmaları hız kazanarak makineleşmesi hissedilir ölçüde artarken, elektrik santralleri ve

24 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 2, Toplantı: 4, Cilt: 27, 1. İçtima, 1 Teşrinisani 1926, s. 3.

25 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, Cilt: 5, 28.05.1927, ss. 272-278; Resmi Gazete, Sayı No: 608, 15 Haziran 1927; Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1993, s. 77; İlhan Tekeli; Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Araştırmaları* ODTÜ Yayınları, Ankara, 1977, s. 66; Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, ss. 47-48.

lavvarların tesis edilmesi ile işçilerin çalışma şartları daha da iyileştirilmiştir. CHP Hükümeti maden ocaklarını teknik yönden geliştirmesinin yanı sıra bu ocaklarda üretilen maden kömürlerinin dünya piyasalarında revaç bulması ve rağbetinin artırılması için kömür ihracatından alınan verginin düşürülmesi ve prim verilmesi gibi teşvik uygulamalarına da yer vermiştir. Bunun için 1 Nisan 1933'den 15 Şubat 1939'a kadar olan süreçte 13 Kararname yürürlüğe konarak kömürün daha fazla üretilmesi ve yabancı ülkelere ihracı teşvik edilmiştir.²⁶

Bu arada 1930 yılında Ereğli Madenleri Müdürlüğü, Havza-i Fahmiye Müdürlüğüne dönüştürülerek, İktisat Vekâleti Maden Umum Müdürlüğüne bağlanmıştır. Havza-i Fahmiye Müdürlüğü Ereğli, Kozlu, Zonguldak, Kilimli ve Amasra şeklinde 5 bölgeye ayrılarak teşkilatlanmıştır. Bu müdürlüğün adı sonradan 31 Mayıs 1939 tarihinde Havza İktisat Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. Aslında bütün bu yapılanmalar devletin havzaya işletmeci olarak girmesinin ön hazırlık çalışmalarını oluşturmaktaydı.²⁷

CHP hükümetleri havzanın yeniden teşkilatlanması çalışmalarına hız verirken kömür işletmeciliğinin rasyonelleşmesi maksadıyla Avrupa'dan ve Amerika'dan madencilik konusunda deneyimli ilim adamları getirerek bunların tavsiyelerinden yararlanmıştır. Bu bilirkişilerden Amerikalı Uzman Mr. Page ve Granning 1934-1935 yıllarında kömür madenciliklerinin gelişmesi için hazırladıkları raporları yetkililere sunmuştur. Amerikalı uzman Mr. Page Türkiye'de maden idaresinde iki yıl müşavir olarak görev yapıp ülkesine dönmesine rağmen sonraki yıllarda da havza ile ilgili konularda çalışmıştır.²⁸

Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasıyla yakından ilgilenen Atatürk buradaki gelişmeleri yerinde görmek ve sorunları takip etmek amacıyla 26 ağustos 1931 tarihinde Ertuğrul yatı ile Zonguldak'a gelerek kömür üretimi hakkında işletmecilerden ayrıntılı bilgi almıştır. Üzülmez kömür üretim bölgesine de geçerek incelemelerde bulunan Atatürk'e refakat eden heyette dönemin İş Bankası Genel Müdürü Celal Bayar, Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Soyak ve bazı Milletvekilleri yer almıştır.²⁹

3.b. Havzanın Millileştirme Çalışmaları (1936-1940)

Havzadaki incelemelerinin ardından buradaki sorunlarla ilgili belirli bir kanaate ulaşan Atatürk, Kömür havzasının rasyonel işletilmesini sağlamak amacıyla yeni tedbirlere başvurulmasını gerekli görerek bu uygulamanın satın alınan Ereğli Şirketiyle gerçekleştirilebilmenin günün sorunu olduğunu bu işin

26 İmer, *a.g.e.*, ss. 38-39.

27 Öğreten, *a.g.e.*, s. 242; <http://www.taskomuru.gov.tr/index.php?page=sayfagoster&id=7> Erişim Tarihi; 2 Ocak 2016; Zonguldak Ereğli Kömür Havzasının doğudan batıya doğru uzanan istihlal merkezleri hakkında bilgi almak için Bk. İktisat Vekaleti, *Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936*, İkinci Basım TTK Yayınları Ankara, 1989, ss. 60-63.

28 Öğreten, *a.g.e.*, s. 242.

29 İmer, *a.g.e.*, s. 42; Öğreten, *a.g.e.*, s. 242.

yürürlüğe girmesinin hızlandırılmasıyla kömür üretiminin kısa sürede en az bir kat artırabileceğini söylemiştir.³⁰

Ereğli Şirketinin rasyonel üretimde varlığının eleştirildiği sıralarda ülkede işletmeğe elverişli maden ocağı alanlarını tespit ederek bunların daha faydalı surette işletilmelerini sağlamak, bu iş için gerekli arama çalışması, fennî, teknik ve ilmî işlerle ilgilenmek, maden sanayiinde çalışacak mühendis, fen memuru, ustabaşı, uzman işçi yetiştirmek amacıyla 14 Haziran 1935 tarih ve 2804 Sayılı Kanunla Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kurulmuştur.³¹

Bu müessesenin kuruluş tarihi olan 14 Haziran 1935’de 2805 Sayılı Kanunla 20 milyon lira sermayeli Etibank kurulmuştur. Bu kanunun dördüncü maddesi gereğince Etibank’a maden cevherleri, madeni hammaddeleri ile maden malzemesini alıp satma ve bunların alım satımında aracılık etme görevi verilmiştir.³² Fransız Ereğli Şirketine ait kömür ocaklarının hükümete devri konusunda 1935 yılında başlatılan müzakereler 31 Mart 1937 tarih ve 3146 Sayılı Hükümetle Ereğli Şirketi Arasında Akdedilen 28 Teşrinisani 1936 Tarihli Satın Alma Mukabelesinin Tasdikine Dair Kanunla sona ererek satış işleri onaylanmıştır.³³ Etibank 28 Nisan 1937’de bünyesinde kısa adı EKİTAŞ olan Ereğli Kömür İşletmesi TAŞ’ı kurmuştur.³⁴ 11 Haziran 1937 tarihinde 3241 Sayılı Ereğli Şirketinden Alınan Liman, Demiryolu ve Madenlerle Kozlu ve Kilimli Demiryollarının İşletilmesi ve Havzadaki Deniz İşlerinin İnhisar Altına Alınması Hakkındaki Kanunla Ereğli Şirketinin elinde bulunan madenlerle liman ve demiryollarına ait bütün hukuk, gelir, emlak, arazi, tesisat ve varlıklar satın alma değeri üzerinden; Hükümet tarafından işletilmekte olan Kozlu ve Kilimli demiryolları da bütün müştemilâtıyla Etibank’a devredilmiştir.³⁵ İhsaniye İtalyan Ocaklarının ve Kozlu

30 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 1, Cilt: 6, 1. Birleşim, 01.11.1935, s. 3; TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 20, 1. Birleşim, 01.11.1937, s. 5.

31 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 15, 14.06.1935, ss. 672-676; Resmi Gazete, Sayı No: 3035, 22 Haziran 1935: Selahaddin Babüroğlu “Atatürk Dönemi ve Sonrası Kamu İktisadi Teşebbüsleri”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 157; Yakup Kepenek; Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 1997, s. 65; Nazif Kuyucuklu, *Türkiye İktisadi*, Filiz Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 1993, s. 78; Cemal Kıpçak, “Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü”, *Zaman*, 6 Temmuz 1950, Sayı No: 431.

32 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 15, 14.06.1935, ss. 677-680; Resmi Gazete, Sayı No: 3035, 22 Haziran 1935; TC Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, *50 Yılda Türk Sanayii*, Mars Matbaası, Ankara, 1973, s. 25.

33 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 17, 31.03.1937, ss. 282-287; Resmi Gazete, Sayı No: 3593, 30 Nisan 1937; Mustafa Nuri Anıl, “Devlet İktisadi Teşekkülleri-II”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 9, Sayı: 87, Yıl: 4,30 Temmuz 1943, s. 5; Özeken, a.g.e., s. 61; Ereğli Şirketi ortaklarının genel heyeti 27 Şubat 1937 tarihinde İstanbul’da toplanarak kurumun tesisatının hükümete satılmış olması nedeniyle şirketin tasfiyesine karar vermiştir “Ereğli Şirketi Tasfiye Ediliyor”, *Ulus*, 28 Şubat 1937, Sayı No: 5597.

34 <http://www.taskomuru.gov.tr/index.php?page=sayfagoster&id=7>, Erişim Tarihi; 2 Ocak 2016.

35 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 17, 11.06.1937, ss. 985-986; Resmi Gazete, Sayı No: 3639, 24 Haziran 1937; 17 Haziran 1938 tarih ve 3460 Sayılı *Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatı İle İdare ve Murakibleri*

Kömür İşleri TAŞ (Kömür-iş)'in İş Bankası ve Fransız hisselerinin alınmasından sonra, 27 Ağustos 1937'de Kozlu Kömür İşletmesi EKİTAŞ'ın bir kuruluşu olarak teşkilatlanmıştır.³⁶

CHP Hükümeti, Ereğli Havzasını Etibank'ın uhdesine verme çalışmalarını sürdürdüğü sıralarda havza ameleleri de dâhil ülkenin her tarafında emek sarf eden işçilerin bütün medeni ülkelerde olduğu gibi işverenle olan münasebetlerinin ve karşılıklı hukuki durumlarının tespiti amacıyla 8 Haziran 1936 tarihinde 148 maddelik 3008 sayılı *İş Kanunu*'nu kabul etmiştir.³⁷

Ereğli Kömür Havzasındaki kömür üretiminin Atatürk'ün talepleri doğrultusunda artırılmasını isteyen dönemin Başbakanlarından Celal Bayar 8 Kasım 1937 tarihli TBMM'de açıkladığı I. Hükümet Programında Atatürk'ün önerdiği üç yıllık plan kapsamında kömür üretiminin en az bir kat artırılmasının gerekli olduğunu bildirmiştir. Kömürün göz önünde bulundurulması gereken madenlerin başında yer aldığını savunan Bayar, Ereğli Kömür Havzasının Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 418.000 ton olan yıkanmış kömür üretimi miktarının 1936 yılında 1.588.000 tona ulaştığını ancak her geçen gün artan sanayi, nakliyat ve ev yakıtı ihtiyacını gidermek ve dış piyasaların gittikçe artan taleplerini karşılamak amacıyla kömür üretiminin daha geniş ölçekte yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunun için ilkel bir durumda bulunan maden teçhizatını yenileyerek maden işçilerine daha elverişli çalışma ve yaşama imkânları sunmanın ve madenciligi onlara sevdirmenin zorunlu olduğunu ifade etmiştir.³⁸ Üretimi artıracak unsurlar arasında ayrıca işçi iskânına da önem verilmesi gerektiğini düşünen Başbakan, havzada kömür taşınmasını kolaylaştırmak ve kış aylarında yaşanan zorluğu gidermek için Zonguldak'a ulaşmış olan kömür hattını 4 km'lik bir çalışma ile önemli bir üretim merkezi olan Kozlu'ya kadar uzatmayı düşündüklerini söyleyerek bu konu ile ilgili sözlerini tamamlamıştır.³⁹

Hakkındaki Kanun'un 50 maddesi gereğince Etibank bu kanun hükümlerine tabi olmuştur. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 18, 17.06.1938, ss. 879-888; Resmi Gazete, Sayı No: 3950, 4 Temmuz 1938; İktisadî Devlet Teşekküllerinin özel teşebbüse intikali hakkında yazılan makalenin içeriği ile ilgili Bk. Cemal Kıpçak, "İktisadî Devlet Teşekküllerinin Hususi Teşebbüse İntikali", *Zaman*, 19 Temmuz 1950, Sayı No: 444.

36 <http://www.taskomuru.gov.tr/index.php?page=sayfagoster&id=7>, Erişim Tarihi; 2 Ocak 2016.

37 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 16, 08.06.1936, ss. 837-874; Resmi Gazete, Sayı No: 3330, 15 Haziran 1936; İmer, *a.g.e.*, ss. 36-37; Ayrıca 14 Haziran 1935 tarihinde 2818 sayılı *Maden Nizamnamesi ile 608 Numaralı Kanunun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun* hakkında bilgi almak için Bk. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 15, 14.06.1935, ss. 710-713; Resmi Gazete, Sayı No: 3036, 24 Haziran 1935.

38 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 20, 3. Birleşim, 08.11.1937, s. 26; Ayrıca maden işçilerini iyi yetiştirmek amacıyla 17 Haziran 1938 tarih ve 3457 Sayılı *Sınai Müesseselerinde ve Maden Ocaklarında Mesleki Kurslar Açılmasına Dair Kanun* kabul edilmiştir. TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 18, 17.06.1938, ss. 874-875; Resmi Gazete, Sayı No: 3945, 28 Haziran 1938.

39 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 20, 3. Birleşim, 08.11.1937, s. 26.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü TBMM’nin 1 Kasım 1939 tarihli 6. Dönem 1. Toplantı yılının açılış konuşmasında kömür üretimi üzerine dikkatleri çekerek memleketin her yerinden bol ve ucuz elde edilebilecek bir kömür madeninin ilerlemeyi temsil ettiğini bu amaca engel olacak bütün pahalılık unsurlarının giderilmesi gerektiğini savunmuştur.⁴⁰

Ancak yöneticilerin bütün bu gayretlerine rağmen Türkiye’de kömür üretimi yeterli düzeyde yapılamıyordu. Bunun başlıca nedenleri arasında sermaye ve ulaşım imkânlarının yetersizliği ile işçi sorunlarını saymak mümkündür. Toprağa bağlı çiftçi kökenli kömür madeni işçileri, yerin altında elinde lamba ile havasız ve karanlık gayri sıhhi şartlarda çalışmaya bir türlü ayak uyduramamıştı. Bu yüzden Türkiye kömür üretiminde dünyada sayılı ülkeler arasına girememiştir. 1940 yılı başlarında dünyada kömür üretimi yılda yaklaşık 1,5 milyar ton civarındaydı. En büyük üretici devletlerden ABD, İngiltere, Almanya, Rusya, Fransa, Polonya ve Çek Cumhuriyeti toplam üretimin % 80’ni ellerinde tutuyorlardı. Milletler Cemiyeti kriterlerine göre yıllık 10 milyon tondan aşağı kömür elde eden ülkeler üretimde dikkate alınmadığı için ülkemiz de üretici devletlerarasında söz sahibi değildi. Zira memleketimizde taşkömürü rezervi dünya rezervinin ancak 1/ 1000’i kadardı.⁴¹

Dünyada kömür üretiminde hatırı sayılır ülkeler arasına giremememizde İkinci Dünya Savaşı şartlarının ortaya koyduğu ekonomik bunalımın kendini hissettirmeye başlaması da etkili olmuştur. Savaş yıllarında baş gösteren ekonomik bunalımı gidermek amacıyla Refik Saydam Hükümeti tarafından 18 Ocak 1940 tarihinde 72 maddelik 3780 Sayılı Milli Korunma Kanunu’nu çıkarılmasıyla Ereğli Kömür Havzasının randımanını artırmak ülke için öncelikle atılması gereken bir adım olarak görülmüştür.⁴² İkinci Dünya Savaşı yıllarında kömür havzasının bir an önce iyileştirilerek üretiminin iyi bir seviyeye çıkarılması yalnız ülke ekonomisi için değil dış ekonomiler için de önemli hale gelmiştir. Savaş koşullarında kömürün altın kadar değerli bir cevher durumuna yükselmesiyle Türkiye’ye uluslararası ticaret alanında iyi bir avantaj sağlaması dönemin ekonomik olayları arasında önemini koruyan bir gelişme sayılmıştır.⁴³

İkinci Dünya Savaşı esnasında kömüre olan yoğun talep Türkiye’de Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasını ülkenin milli ekonomisi için öncelikli bir kaynak durumuna getirmiştir. Devletin şehirlerden köylere kadar bütün

40 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 1, Cilt: 6, 1. Birleşim, 01.11.1939, s. 5.

41 Şükrü Baban, “Kömür Davamız”, *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 6, Yıl: 1, 1 Mart 1940, s. 4; Şevket Aydınelli, “Asrımız Medeniyetinin Temel Taşı Enerji Kaynakları ve Ömürleri”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 5, Sayı: 57, Yıl: 3, 16 Nisan 1942, s. 9; Hakkı Toklu (Çev.) “Dünya Enerji Kaynaklarına Umumi Bir Bakış”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 12, Sayı: 269, Yıl: 12, 15 Mart 1951, s. 7; Dünyada en fazla taşkömürü rezervine sahip dokuz ülkenin rezerv miktarı ile bunların dünya rezervine oranları için Bk. Şevket Aydınelli, “Türkiye Enerji Kaynakları-III”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 79, Yıl: 4, 1 Nisan 1943, s. 5.

42 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, Cilt: 21, 18.01.1940, ss. 167-175; Resmi Gazete, Sayı No: 4417, 26 Ocak 1940; Baban, a.g.m., s. 4.

43 Şükrü Baban, “Harpte Ticaret”, *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 8, Yıl: 1, 1 Nisan 1940, s. 4.

yerleşim birimlerinde yakıt ihtiyacının karşılanmasında maden kömürünün kullanılmasını teşvik etmesi ekonomiye iki yönden etki yapması düşünülmüştür. Bunlardan ilki: kırsal alanda orman köylüsünün kışın yakacak olarak kullandığı milli varlığımızın vazgeçilmez değeri olan ormanlarımızın, yakılarak yok edilmesinin önüne geçilmesidir. İkincisi: köylere kömürün girmesiyle çiftlik gübrelerinden üretilen ve yakıt olarak yararlanılan tezek, kerme gibi türevlerin ikinci plana düşmesi ve bu gübrelerin tarımda kullanılmaya başlanması beklentisi içine girilerek bilhassa hububat ürünlerinin veriminin artırılması hedeflenmiştir.

Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında üretilen maden kömürlerinin ekonomiye başka kazanımları da olmuştur. Havzadan elde edilen ve ülke ihtiyacından arta kalan kömürün ihraç edilmesi sayesinde milli ekonominin hemen her alanında yararlanılacak döviz ihtiyacı temin edilmiştir. Türkiye’de 1923’den 1940 yılına kadar 17 yıllık dönemde toplamda 4.946.538 ton kömürün dış ülkelere ihracatı karşılığında 38.238.000 TL gelir elde edilmiştir.

4. Madenlerinin Devletleştirilmesi ve Ereğli Kömürleri İşletmesi Dönemi (1940-1960)

Cumhurbaşkanı İnönü günden güne gelişmekte olan madenciliğin ihtiyaç duyduğu maden teknisyenleri için Zonguldak’ta bir okul açılmasına karar verildiğinin 1 Kasım 1940 tarihinde TBMM’nin 6. Dönem 2. Toplantı yılının açılış konuşmasında dile getirmiştir. Kömür madeninin yıldızının parladığı bir dönemde kömür havzasının millileştirilmesi için yapılan çalışmalara da değinen İnönü, havzanın enerji ihtiyacı için gerekli olan 60 bin kilovat gücünde Büyük Çatalağzı Santralinin ihalesinin yapılarak inşaatına başlanmış olduğunu bildirmiştir.⁴⁴

Ancak kömür ocaklarında günün ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte üretim yapılamaması üzerine Milli Korunma Kanuna uygulamaları kapsamında 30.05.1940 tarih ve 3867 sayılı *Ereğli Kömür Havzasındaki Ocakların Devletçe İşletirilmesi Hakkındaki Kanun* ile hükümet havzadaki bütün kömür ocaklarını kendi işleteceği gerekçesiyle el koymuştur.⁴⁵ Böylece havza içerisindeki bütün ocaklar Etibank’a bağlı EKİTAŞ müessesesine devredilmiştir. Kömürün muhtelif bölgelere sevk ve idaresiyle vatandaşların ihtiyaçlarına arz edilmesi maksadıyla ayrıca bir *Kömür Satış ve Tevzi Müessesesi* kurularak ülkenin muhtelif yerlerinde şubeler açılmıştır.⁴⁶

44 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 2, Cilt: 14, 1. Birleşim, 01.11.1940, s. 6.

45 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, Cilt: 21, 30.05.1940, ss. 805-808; Resmi Gazete, Sayı No: 4527, 5 Haziran 1940; Şükrü Baban, “Havzanın İşletilmesi”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 3, Sayı: 25, Yıl: 2, 21 Birinci kânun 1940, s. 2; Hükümetin ocaklara el koymasından sonra Ereğli Taşkömürü ocaklarının hududu yeniden belirlenmiştir. Bu alanın yön itibariyle sınırları için Bk. BCA, Fon No: 30 18 1 2- Kutu No: 134-Dosya No: 97-Sıra No: 1.

46 “Toprakaltı Servetlerimizi Bulan ve İşleten Etibank”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 5, Sayı: 51-53,

TABLO 2’de 1923 ile 1940 yılları arasında Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında üretilen maden kömürü miktarı ile ihracat miktarı ve ihracat değeri gösterilmiştir.

TABLO 2: Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında Üretilen Maden Kömürü Miktarı ile İhracat Miktarı ve İhracat Değerleri (1923-1940)*

Yıllar	Üretim Miktarı (Ton)	İhracat Miktarı (Ton)	İhracat Değeri (TL)
1923	597.499	100.000	1.484.000
1924	994.020	168.000	2.268.000
1925	957.625	154.000	2.187.000
1926	1.216.008	222.000	3.375.000
1927	1.323.833	100.000	1.396.000
1928	1.250.639	94.000	1.418.000
1929	1.421.008	155.000	1.878.000
1930	1.595.359	81.000	1.017.000
1931	1.574.091	148.000	1.661.000
1932	1.593.579.	421.000	3.784.000
1933	1.852.107	532.000	3.811.000
1934	2.288.269	676.000	3.203.000
1935	2.340.491	671.000	2.650.000
1936	2.298.649	539.000	2.483.000
1937	2.306.869	293.000	1.554.000
1938	2.588.957	342.000	2.033.000
1939	2.696.397	207.000	1.229.000
1940	3.019.458	43.538	807.000

TABLO 2’de 1923 ile 1940 yılları arasında Türkiye’de üretilen maden kömürü miktarı ile ihracat miktarı ve ihracat değerleri verilmiştir. Buna göre 1923’de 597.499 ton olan kömür üretimi miktarı devletin Zonguldak-Ereğli Havzasındaki kömür ocaklarına el koyarak millileştirdiği 1940 yılına kadar % 405 artarak 3.019.458 tona yükselmiştir. Ayrıca 1923’den 1940 yılına kadar toplam 4.946.538 ton kömür ihraç edilirken bu ihracat karşılığında 38.238.000 TL gelir elde edilmiştir.

Yıl: 3, 18 Şubat 1942, ss. 38-39; Birinci Dünya Savaşı öncesi ve savaş dönemi maden kömürü üretim rakamlarının 1940 yılı rakamlarıyla karşılaştırılması hakkında Bk. Şefik Bilkur, “İktisadî Kaynaklar Karşısında Vazifelerimiz”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 5, Sayı: 56, Yıl: 3, 1 Nisan 1942, s. 6.

Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1941 tarihinde TBMM'nin 6. Dönem 3. Toplantı yılının açılış konuşmasında Ereğli Kömür Havzasındaki ocakların devlet tarafından işletilmesinden beklenen olumlu sonuçların alınmaya başlamasına kömür üretiminin verimli, dağıtımının da düzenli hale gelmesine ve binlerce işçinin geçimlerini sağlıklı rahat ve emniyet içerisinde gerçekleştirmesine bağlamıştır.⁴⁷

Türkiye'de kömür tüketimi ülke şartları dâhilinde her geçen gün artmasına rağmen üretim artan talebi karşılamakta güçlük çekiyordu. Dönemin kömür tüketimindeki başlıca artış nedenleri şunlardır: Ülkede sanayileşmesinin artmasına paralel olarak kömür kullanan fabrikaların da sayılarının çoğalması; demiryollarının ülkeye baştanbaşa uzanmasıyla lokomotiflerin yaktığı kömür miktarında artma meydana gelmesi; ülkede hayat standartlarının yükselmesiyle kömür tüketiminin de fazlalaşması; memleketin çeşitli şehirlerinde elektrik ve havagazı tüketiminin artması; 22 Haziran 1938 tarih ve 3473 Sayılı *Mahrukat Kanunu* gereğince nüfusu iki binden az olmayan ve belediye teşkilatı bulunan yerlerdeki resmi dairelerde maden kömürü yakılmasının mecburi hale gelmesi.⁴⁸ Türkiye'de tüketilen taşkömürünün yaklaşık % 25'i demiryollarında, % 13'ü vapurlarda, % 20'si elektrik santralleri ve gazhanelerde, % 28'i büyük endüstri kuruluşlarında, % 14'ü ise küçük endüstri ve özel tüketim alanlarında kullanılmaktadır. Cumhuriyet Hükümetlerinin kömürün tüketimini teşvik etmelerinde başlıca etken milli servetimiz olan ormanların tahribatına mani olmaktadır.⁴⁹

Devlet tarafından kömür tüketiminin teşvik edilmesine rağmen Ereğli Kömür Madenlerinde yapılan üretimin aylara göre farklılık arz etmesi istikrarsızlığa neden oluyordu. Kış aylarında işçilerin tarım faaliyeti kapsamı dışında yer almaları ve maden ocaklarında tam kapasite ile çalışmalarını üzerine üretim yeterli ölçekte gerçekleştirebildiği halde liman imkânlarının el

47 *Tablonun oluşturulmasında yararlanılan kaynaklar: İGM, *İstatistik Yıllığı 1931-1932*, Ankara, 1932, s. 223; İGM, *İstatistik Yıllığı 1932-1933*, Ankara, 1933, ss. 226-276; İGM, *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, Ankara, 1936, ss. 248-290; İGM, *İstatistik Yıllığı 1936-1937*, Ankara, 1937, s. 187; İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı 1937-1938*, Yayın No: 129, Ankara, 1938, s. 101; İGM, *İstatistik Yıllığı 1939-1940*, Yayın No: 159, Ankara, 1940, s. 294; İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı 1939-1940*, Yayın No: 160, Ankara, 1941 s. 152; İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı, 1940-1941*, Yayın No: 192, Ankara, 1942, s. 156; İGM, *İstatistik Yıllığı 1942-1943*, Yayın No: 226, Ankara, 1944, ss. 196-197; İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945*, Yayın No: 253, s. 351.

TBMM, *Zabit Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 3, Cilt: 21, Birinci Birleşim, 01.11.1941, s. 5.

48 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 18, 22.06.1938, s. 931; Resmi Gazete, Sayı No: 3955, 9 Temmuz 1938; Aslan Tufan Yazman, "Kömür Davamız", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 3, Yıl: 1, 15 İkinci Kânun 1940, s. 1; "Kömür İşlerimiz", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 3, Yıl: 1, 15 İkinci Kânun 1940, s. 12; Mahrukat Kanunu'nun ikinci maddesi gereğince bu kanunun uygulanmasında Etibank görevlendirilmiştir. "Cumhuriyetimizin XXII, Yılında Etibank", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 6, Sayı: 140, Yıl: 6, 31 Ekim 1945, s. 12.

49 Şevket Aydınelli, "Taşkömürünün Milli Ekonomideki Rolü", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Sayı: 44, Yıl: 2, 1 Teşrinievvel 1941, s. 5; Türkiye'de kullanılan elektriğin % 5'şi linyitten % 80'ninin taşkömüründen üretildiği bilinmektedir. Şevket Aydınelli, "Linyitlerimiz", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Sayı: 48, Yıl: 2, 1 Birinci Kânun 1941, s. 23.

vermemesi ve azgın dalgaların yüklenme boşaltma işlerini engellemesi nedeniyle bilhassa Kandilli-Ereğli bölgesinde günlerce ve hatta haftalarca kömür taşıma işi yapılamıyordu. Yazın ise denizin durgun olması ve yüklenme imkânlarının elvermesine rağmen maden işçilerinin tarım faaliyetlerine katılmaları için köylerine gitmesi ve havzada işçi sayısının azalması üretimi de azaltmaktaydı. Bu yüzden daimi işçi bulundurmak ve liman sorununu gidermek havzada kömür tüketiminin artırılmasında halledilmesi gereken öncelikli iki sorun olmuştur.⁵⁰ Bu iki soruna modern cihazlarla çalışan yeni kuyuların açılması ihtiyacı da ilave edilmiştir.⁵¹

Türkiye’nin Ereğli-Zonguldak Havzası nitelik ve değer bakımından Almanya’nın Sar Kömür Havzası tezahürüne muadil bulunduğu gibi Rusya’nın Don Havzasıyla birlikte Ön Doğu ve Akdeniz Bölgesinin en zengin taşkömürü yataklarını oluşturmaktadır.⁵² Ereğli kömür madenleri en az 7.000 kcal/kg kalorifik bir ısı değerine sahip, külü az, kalitesi iyi, yüksek ticari öneme sahip bir meta olarak bilinmektedir. Ancak 1923 yılı öncesinde ocaklarda verimli ve sistematik bir üretim yönteminin uygulanamaması ve halkın ihtiyacının karşılanamaması zaman zaman kömür ithalatını zorunlu hale getirmiştir.⁵³

Türkiye’de Kömür madeni Ereğli’nin yanı sıra aynı hatta yer alan Çamlı, Kandilli, Alacaagzı, Kireçlik, Öküşne, Kozlu, Zonguldak, Gelik, Karadon, Amasra, Kapisuyu ve daha doğuda Çarşamba ve Söğütözü’ne kadar uzanan 200 km uzunluğunda 50 km genişliğinde Karadeniz sahilindeki bir sahada şerit halinde rastlanmaktadır. 1941 yılı rakamlarına göre sadece Ereğli-Zonguldak Kömür Havzasında toplam 200 milyar ton kömür rezervinin bulunduğu tahmin edilmiştir. Uluslararası Jeoloji Kongresinin dünyada nüfus başına düşen yıllık kömür rezervi miktarı hakkında verdiği bilgiye göre: ABD’ de 30.000 ton olan rezerv miktarı Almanya’da 5.000, İngiltere’de 4.000, Türkiye’de 100 ton civarındadır.⁵⁴ II. Dünya Savaşı koşullarının yaşandığı bir dönemde iktidara gelen Şükrü Saraçoğlu, 17 Mart 1943 tarihli TBMM’de açıkladığı II. Hükümet

50 M. Daniş Şalvat, “Kandilli-Ereğli Havai Hattı Yapılmalıdır”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 8, Sayı: 179, Yıl: 8, 3 Haziran 1947, s. 8; Aslan Tufan Yazman, “Yol, Liman ve Vasıta Yoksulluğu”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 8, Sayı: 188, 25 Kasım 1947, s. 1; Yazman, “Kömür Davamız”, *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 3, Yıl: 1, 15 İkinci Kânun 1940, s. 1.

51 “Havzada Kömür İstihsal Rekoru Kırıldı”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 9, Sayı: 198, Yıl: 9, 16 Nisan 1948, s. 12; Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, *1930 Sanayi Kongresi, Raporlar ve Zabıtlar*, Yayına Hazırlayan M. Derviş Kılınçkaya, İkinci Basım, Ankara, 2003, ss. 454-455.

52 Baha Birsen, “Yeraltı Servetlerimiz”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 121, Yıl: 11, Temmuz 1953, s. 211; Halûk Cillov, *Türkiye Ekonomisi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1966, ss. 337-338; Halûk Cillov, *Türkiye Ekonomisi Bünyesi*, Özel İktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu Yayınları, İstanbul, 1967, s. 234.

53 “Toprakaltı Servetlerimizi Bulan ve İşleten Etibank”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 5, Sayı: 51-53, yıl: 3, 18 Şubat 1942, s. 38.

54 Aydınelli, “Taşkömürünün Milli Ekonomideki Rolü”... s. 5; Şevket Aydınelli, “Enerji Kaynakları-IV”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 80, Yıl: 4, 16 Nisan 1943, s. 5; Sadrettin Enver, “Maden Kömürü”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 168, Yıl: 7, 20 Aralık 1946, s. 9; Reşat Aktan, *Türkiye İktisadi*, Cilt: 1, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968, s. 64.

Programında kömür meselesini eski tertlerden biri sayarak üretimin artan ihtiyacı karşılayamamasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. 1941 yılında 3 milyon tonun üzerine çıkan kömür üretiminin 1942 yılında 2,5 milyon tona düşmesinden yakınan Başbakan, garp linyitlerinin esaslı olarak işletilmesi için bütçeye ödenek koymalarını bu sorunun çözülmesinde aldıkları başlıca tedbir olarak belirtmiştir.⁵⁵

Saracoğlu'nun İkinci Hükümet Programını açıklamasından takriben 8 ay sonra Cumhurbaşkanı İnönü 1 Kasım 1943 tarihinde TBMM'nin 7. Dönem 1. Toplantı Yılı'nın açılış konuşmasında kömürde hissedilir bir iyileşmenin olduğunu İktisat Vekâletinin işletmelerinde aldığı sosyal tedbirlerin sonucuna bağlamıştır.⁵⁶ 1943 yılında İkinci Dünya Savaşı öncesi verimliliğinin üzerine çıkan kömür üretiminin 1944 yılında daha da arttığını ifade eden İnönü, bir ara ülke hayatını tehdit eden bu madenin darlığı sorununun son iki yılda yapılan çalışma ile aşıldığını 1 Kasım 1944 tarihli konuşmasında açıklamıştır.⁵⁷

İnönü'nün ifadelerinde yer bulan bu başarının rakamlara da yansıdığını 1923 yılında 597 bin ton olan kömür üretiminin 1943 yılı sonlarında 3.166.000 tona yükselmesinden anlıyoruz. Aynı yıllar arasında havzada elde edilen taşkömürünün maddi değeri ise 400 milyon liraya ulaşmıştır. Ayrıca 1943 yılında kömür tozundan elde edilen briket miktarı 30.000 tona, kok istihali ise 50.000 tona yaklaşmıştır.⁵⁸ 1945 yılı sonu itibariyle havzada bu işleri yapan toplam 31.000 işçiden 24.000'i fiilen, 5.000'i nakliyat, liman ve yardımcı işlerde, 2.000'i ise teknik idare ve sosyal işlerde çalışmaktadır.⁵⁹ 31.000 işçinin çalışmasıyla Türkiye'nin en büyük maden ve endüstri işletmesi seviyesine yükselen Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında işçilere yılda takriben 19-20 milyon liralık bir çalışma ücretinin ödenmesinin yanı sıra 10-11 milyon lira civarında bir sosyal yardım da yapılmaktadır.⁶⁰

1945 yılının Haziran ayında Londra'da toplanan ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Uluslararası Kömür Konferansı'nda Avrupa ülkelerinde baş gösteren kömür sıkıntısını gidermek için bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlardan biri de Avrupa kıtasında bulunan kömür damarlarının daha fazla randımanla çalışmasını sağlamaktır. Katılımcılar, İngiltere'nin kıtanın kömür üretimi ihtiyacını karşılayamaması nedeniyle Türkiye'den üretimini artıracak önlemler alarak ihracat yapmasını talep etmiştir. Türk delegelerinin kömür ocaklarının istihsal kapasitesini artırmalarının bazı makine, alet ve teçhizatın temin edilmesine bağlı olduğunu belirtmeleri ve bu konuda kendilerine yardım

55 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Toplantı: F., Cilt: 1, 3. Birleşim, 17.03.1943, s. 24.

56 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Toplantı: 1, Cilt: 6, 1. Birleşim, 01.11.1943, s. 3.

57 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Toplantı: 2, Cilt: 14, 1. Birleşim, 01.11.1944, s. 3.

58 "Etibank", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 5, Sayı: 117, Yıl: 5, 1. İkinciteşrin 1944, s. 6; DPT, *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)* Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969, s. 51.

59 "Kömür İhracatçısı Oluyoruz", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 6, Sayı: 143, Yıl: 6, 12 Aralık 1945, s. 6.

60 "Havzada Kömür İstihsal Rekoru Kırıldı", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 9, Sayı: 198, Yıl: 9, 16 Nisan 1948, s. 12.

edildiği takdirde taleplerinin yerine gelebileceğini söylemeleri üzerine İngiliz firmalarının yanı sıra sonradan ABD ile Fransa’nın da aralarında bulunduğu ülkelerin devreye girmesiyle kömür istihsal araçları kısmen temin edilebilmiştir. Bu teçhizatların gelmesiyle gerek Türkiye’de Uzun Mehmet kuyusunun açılması gerekse diğer ocakların üretim faaliyetlerini artırma gayretleri Avrupa’da görülen kömür açığını kapatmada gösterilen çabaların ürünü olarak kabul edilmiştir.⁶¹

Ereğli Kömür Havzası da üretim faaliyetlerinin artırılmasına yönelik yapılan girişimlerden biri de üç yılda hazırlanan uzun vadeli yeni bir büyük planın devreye sokulmasıdır. Bu planın uygulamasıyla havzada sadece sanayi ve sosyal yapının değil bütün tesisatın en modern duruma gelmesi sağlanarak, kömür alma ve çıkarma usulleri, tekniğinin son gelişmelerinden faydalanılarak yeniden düzenlenecektir. 300 milyon liraya mal olacak bu projenin tamamlanması 15 yılı bulacaktır.⁶²

Başbakan Recep Peker 14 Ağustos 1946 tarihli Hükümet Programında, kömür kaynaklarının ülke yakıt ihtiyacını karşılamasının yanı sıra enerji santrallerinin işletilmesinde de kullanılmasının lüzumuna işaret etmiştir.⁶³ 1947 yılına girerken maden kömürü üretim miktarının 4 milyon tona, ihracat miktarının ise 200 bin tona yaklaşması yeni sanayi planında kömür havzasına verilen önemi ortaya koymuştur.⁶⁴ Ancak bu üretim artışına rağmen 21 Eylül 1947 Pazar gecesi Kozlu üretim bölgesindeki yer alan Çaydamar Kartiyesinde (bir veya birkaç üretim ünitesinden oluşan ocak kısmı) meydana gelen grizu patlamasında 48 kişi yaşamını yitirmiş, iki yaralıyla birlikte 60 işçi de kurtarılmıştır.⁶⁵

1948 yılının haziran ayında ise Ereğli Kömür İşletmesinde yapılan günlük üretim hacmi 12.595 tonla önceki yıllara kıyasla rekor bir seviyeye ulaşmıştır.⁶⁶ Bu verim yüksekliği Cumhurbaşkanı İnönü’nün 1 Kasım 1948 tarihli TBMM’nin açılış konuşmasında “*endüstri ve maden istihsalimiz bu yıl da artmakta devam etmiştir*” sözleriyle gündeme yansımıştır. Zonguldak havzasının makineleştirilmesi işine de önem verdiklerini söyleyen İnönü, havzanın işletme emniyetini sağlayacak Çatalağzı Büyük Elektrik Santralının kısmen faaliyete başladığını müjdelemiştir.⁶⁷

61 Aslan Tufan Yazman, “Kömürcülüğümüzün Kalkınması”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 8, Sayı: 178, Yıl: 18 Mayıs 1947, s. 3; “Kömür İhracatçısı Oluyoruz”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 6, Sayı: 143, Yıl: 6, 12 Aralık 1945, s. 6.

62 Ziya Tataç, “Olaylara Bakış, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı. 35, Yıl: 4, Mayıs 1946, s. 148.

63 TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 0, Cilt: 1, 3. Birleşim, 14.08.1946, s. 31; Çalışma Bakanı Doktor Sadi İrmak’a Zonguldak ve Kozlu maden işçilerinin talebi üzerine Kozlu Belediyesince fahri hemşerilik unvanı verilmiştir. Ayın Tarihi, Sayı No: 163, Yıl: Haziran 1947, s. 12.

64 Hulki Alisbah, “1947’ye Girerken Türkiye Sanayi”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 8, Sayı: 169, Yıl: 8, 1 Ocak 1947, s. 7; 1938 yılından 1949 yılına kadar Türkiye’de kömür üretim miktarındaki artış oranı % 62 olmuştur. “Madenlerimizde ve Sanayimizde İstihsal Artıyor”, *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1950, Sayı No: 9460.

65 Ayın Tarihi, Sayı No: 166, Eylül 1947, s. 13.

66 Ayın Tarihi, Sayı No: 175, Yıl: Haziran 1948, s. 13.

67 TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 13, 1. Birleşim, 01.11.1948, s. 5.

Başbakan Şemsettin Günaltay 24 Ocak 1949'da açıkladığı hükümet programında Cumhurbaşkanı İnönü gibi madenlerin makineleştirilmesi çalışmalarına önem verildiğini, kömür madenlerinin modern teknik araçlarla donatılarak rasyonel, istikrarlı bir döviz kaynağı teşkil etmesi için planlı hareket etmek zorunda olduklarını söylemiştir.⁶⁸

Kömür havzasının önceden hazırlanmış olan ve 10 yılda gerçekleşmesi planlanan Umumi Amenajman (doğal kaynakların işletilmesi) Programının ilk kısmını teşkil eden Kozlu Siyeji, maden elektrifikasyon ve mekanizasyon işleri, Zonguldak limanının inşaa ve teçhizi ile bağlantılı demiryollarının yapılması, Zonguldak Karadon lavvarları (kömür yıkama tesisi) inşaatı gibi işlere başlanılmıştır.⁶⁹ Bunlardan Kozlu'da açılacak maden kömürü kuyularından 300 metre derinliğindeki kömür damarlarından faydalanılmasını temin edecek 25 km uzunluğunda taş galerilerinin yapılması işi 28 Haziran 1949'da Hamilton Overseas Contracting Corporation adlı bir Amerikan firmasına ihale edilmiştir. Bu projenin yürürlüğe girmesi için Etibank 7.396.000 liralık ödenek tahsis etmiştir. Marshall Yardımı'ndan sağlanan 3.828.000 dolar kredi ise ABD'den gelecek malzemelerin satın alınmasına ayrılmıştır. Hamilton Şirketinin masrafları da yine Marshall Yardımı'ndan karşılanacaktır. Dört yılda tamamlanması planlanan inşaatın sona ermesiyle havzada üretim miktarı ve işçi sayısı iki katına çıkarılırken maliyet oranı da % 40 ile % 20 seviyeleri arasında değişen oranlarda aşağıya inecektir.⁷⁰

Avrupa İktisadi İşbirliği Türkiye İcra Komitesi Başkanı Mr. Russel Dorr 12 Eylül 1949'da İzmir Tüccar Kulübünde verdiği bir demeçte Zonguldak'ta yeni kömür damarlarını bulmak için ihtiyaç duyulan galerilerin yapılmakta olduğunu söyleyerek Marshall Yardımı'nın kömür madenlerinin geliştirilmesinde de kullanıldığını birinci ağızdan teyit etmiştir.⁷¹ Yapılan bu çalışmalar neticesinde

68 TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 15, 16. Birleşim, 24.01.1949, s. 169; İşletmeler Bakanı Münir Birsal'ın 1938 yılında çıkarılan 3473 Sayılı Mahrukat Kanunu'nun uygulamalarının 1949 yılına yansımaları hakkında sözleri için Bk. Ziya Tataç, "Olaylar, Temmuz 1949", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 75, Yıl: 7, Eylül 1949, s. 212.

69 Hakkı Toklu, "Cumhuriyetin 25. Yılında Etibank'ın Çalışmaları", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 9, Sayı: 21, Yıl: 9, 19 Kasım 1948, s. 18; "Umumi Maden Durumumuz", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 97, Yıl: 9, Temmuz 1951, ss. 204-205; İngilizler, Ereğli Kömür Havzasının üretim kapasitesini artıracak ve nakliyatını daha verimli hale getirecek modern cihaz ve malzemelerinin listesini ilgili devlet makamlarına liste olarak bildirmişlerdir. Ayın Tarihi, Sayı No: 182, Yıl: Ocak 1949, s. 10.

70 Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Haziran 1949, Sanayi Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 74, Yıl: 7, Ağustos 1949, s. 183; Aslan Tufan Yazman, "Madencilüğimizin Kalkınmasında Marshall Planının Oynamağa Başladığı Rol" *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 243, Yıl: 11, 25 Şubat 1950, s. 1; Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Temmuz-Ağustos 1951, Sanayi Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 99, Yıl: 9, Eylül 1951, s. 276; İşletmeler Bakanı Münir Birsal'ın Zonguldak Kömür Madenleriyle ilgili yapılan çalışmaları değerlendiren sözleri için Bk. Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Eylül 1949, Sanayi Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 77, Yıl: 7, Kasım 1949, s. 255.

71 Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Ağustos 1949, Sanayi Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 76, Yıl: 7, Ekim 1949, s. 237; Marshall Yardımının II. Dünya Savaşından çıkan Avrupalı ülkeler ve savaşın dışında yer alan Türkiye açısından önemi ve yapılan yardım miktarları için bakınız.: Bülent Büktaş, "Amerikan İktisadi Yardımı", *Vatan*, 1 Ocak 1952, Sayı No: 3817.

1923 yılında 597 bin ton olan maden kömürü üretimi 1949 yılında 4 milyon tona ulaşmıştır.⁷² Ereğli Kömür İşletmesinin 1949 yılı istihsal rakamları ayrıntılı olarak verildiğinde: sermayesi 52.000.000 lira olan bu kuruluşun Tuvanön kömür (hiçbir işleme tabi tutulmayan ham kömür) üretim miktarı 4.181.375 ton, satılabilir kömür miktarı 2.705.941 tondur. İşçi adedi 28.702, ortalama işçi gündeliği 301 kuruş, günlük sosyal yardım miktarı ise 166 kuruş olarak belirlenmiştir. 1949 yılı ton bazında satış rakamlarına gelince: maden kömürü 2.519.706, briket 39.816, sömükök 70.323, saf benzol 451, kreozot 50, zift 7, fenol 12, yol katranı 76, ham katran 2, siyah boya 10, naftalin 10 ton olarak tespit edilmiştir. Bu satılan kömür ve türevlerinin satış tutarı ise 70.873.418 liradır.⁷³

Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında yapılan başka çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan Çaydamar Amenajmanı, İkinci Makas merkez atölyeleri ve Fener Mahallesi evleri inşaatı ayrı ayrı ihaleye çıkarılmıştır. Bu ihalelerin keşif bedeli ise Çaydamar Amenajmanında 810 bin, merkez atölyelerinde 705 bin ve Fener mahallesi evlerinde ise 1 milyon 367 bin lira olarak belirlenmiştir.⁷⁴ Ancak yabancı uzmanların kaleminden yapılan değerlendirilmelerde, kömür ocaklarında gerçekleştirilen çalışmaların rasyonel olmadığı, yer altı tesislerinin ilkel düzeyde kaldığı, madencilerin uygun olmayan koşullar altında çalıştığı, ulaştırma araçlarının yetersizliği nedeniyle kömür fiyatlarının sürekli yüksek düzeyde seyrettiği, gerekçesiyle Zonguldak-Ereğli Kömür madenlerinin gelişme durumu tenkit edilmiştir.⁷⁵

Bütün bu eleştirilere rağmen kömür artışı 1941 ile 1950 yılları arasında 1942 yılı hariç tutulacak olursa düzenli şekilde gerçekleşmiştir. 1941 yılında 3.019.626 ton olan kömür üretimi 1942 yılın 2.509.614 düşmüş, 1943 yılında tekrar artışa geçerek 3.165.741 tona yükselmiştir. 1944 yılından itibaren üretim artışları daha düzenli hale gelerek 1944 yılında 3.559.848 tona, 1945’de 3.719.708 tona, 1946’da 3.830.536 tona, 1947’de 3.946.245 tona, 1948’de 4.022.818 tona, 1949’da 4.182.705 tona ve 1950’de 4.360.598 tona ulaşmıştır.⁷⁶

Marshall Yardımından sağlanan kredinin Ereğli Kömür Madenlerinin donanım ihtiyacını karşılamada kullanılması Demokrat Parti (DP) İktidarı

72 Hakkı Toklu, “Madencilliğimize Bir Bakış”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 10, Sayı: 237, Yıl: 10, 20 Kasım 1949, s. 9.

73 “İstanbul Sergisinde Etibank”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 255-257, Yıl: 11, 3 Ağustos 1950, s. 18.

74 Ziya Tataç, “Olaylar, Temmuz 1949”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 75, Yıl: 7, Eylül 1949, s. 212; Etibank tarafından yürütülen maden ve enerji programının kömür üretimindeki gelişmelere etkisi hakkında bilgi almak için Bk. Bekir Sıtkı Oransoy, “Maden Endüstri ve Enerji Durumumuz”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 10, Sayı: 234, Yıl: 10, 30 Eylül 1949, s. 3.

75 Hakkı Toklu (Çev), “Yabancı Gözü İle Türkiye’de Endüstri, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 242, Yıl: 11, 31 Ocak 1950, s. 2; 30 Ağustos 1950 tarihi itibarıyla TBMM’de yer alan siyasi partilerin madencilik konusuna önem vermemelerini parti programlarına bu konuyu yeterince almamalarına bağlayan Ömer Terzioğlu’nun makalesi için Bk. Ömer Terzioğlu, “Madencilüğimizin İnkişafı ve Siyasi Partilerin Görüşleri”, *Yeni İstanbul*, 30 Ağustos 1950, Sayı No: 273.

76 DİE, *İstatistik Göstergeler*, 1923-1995 Yayın No: 1883, Ankara, 1996, s. 152.

Döneminde de kömür üretiminin artırılmasında başlıca etken olmuştur.⁷⁷ Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, İşletmeler Bakanı Muhlis Ete, Bayındırlık Bakanı Fahri Belen ve Ulaştırma Bakanı Seyfi Kurtbek'ten oluşan bir heyet havzanın daha rasyonel bir şekilde işletilmesini sağlamak ve işçi sorunlarının halledilmesi için neler yapılabileceğini yerinde görmek için 24 Eylül 1950 tarihinde Zonguldak'a gitmiştir.⁷⁸ Kömür işletmelerinde görev yapan teknisyen ve yetkililerle iki defa istişare toplantısına katılan heyetin akabinde Kozlu Kömür Ocağı ve Çatalağzı tesislerini gezerek ilgililerden bilgi aldığı bilinmektedir.⁷⁹ 26 Eylül'de Ereğli limanının durumunu görmek ve sorunlarını yerinde tespit etmek amacıyla Ereğli'ye geçen Cumhurbaşkanı ve Başbakan, Ereğli halkının istekleri üzerine birer konuşma yapmışlardır. Yapılan konuşmaların ardından liman şantiyesine geçen heyet mühendislerden limanın son durumu hakkında aldıkları ayrıntılı bilgilerden sonra aynı gün temaslarını tamamlayarak Ankara'ya dönmüştür.⁸⁰

Ereğli Kömür Havzasındaki incelemelerin ardından modern kömür çıkarma makineleri ve kömür yıkama tesislerine olan ihtiyacın arttığına farkına varan DP Hükümeti, Ereğli Kömür İşletmesi için Stockport Ltd. adlı bir İngiliz Şirketi ile 2 milyon sterlinlik bir sözleşme imzalamıştır. Bu sözleşme hükümlerine göre şirket, havzada kullanılmak üzere yeni kömür üretimi aletlerini temin etmesinin yanı sıra biri Zonguldak'la diğeri Çatalağzı'nda olmak üzere iki yılda tamamlanması düşünülen dünyanın en muazzam kömür yıkama tesislerini inşa edecektir.⁸¹

Havzanın modern tesislere kavuşturulması çalışmaları sürdürülmesine rağmen maden kömürü üretimi pahalıya mal ediliyor; bilhassa İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde maliyetinin altında satışa sunuluyordu. Karabük kokunun ortalama maliyeti 50, Zonguldak sömükünün 60 lira iken her ikisi de bu üç şehire 45 liradan satılıyordu. Aynı Karabük koku Bursa'da 82, Elazığ'da 85, Erzurum'da 87-97, Erzincan'da 88, Diyarbakır'da 91 ve Malatya'da 97 liraya satılıyordu. Bu yüzden Ereğli Kömür İşletmesi yıllık 7 ile 10 milyon lira arasında zarar ediyordu. 1939 yılından sonraki son 10 yılda toplam zarar 100 milyon lirayı bulmuştur. Kömür fiyatlarındaki bu istikrarsızlık ve adaletsizliği gidermek için harekete geçen DP Hükümeti, İstanbul, Ankara ve İzmir şehirlerinde satılan kok kömürü fiyatlarını yükseltirken diğer şehirlerde

77 Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Ocak-Şubat 1950, Sanayi Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 81, Mart 1950, s. 66 ;Aynı Tarihi, Sayı No: 201, Yıl: Ağustos 1950, s. 7; Marshall Planı'nın bir parçası olan Kontrparti Fonu ve bu fondan havzaya aktarılan 20.000.000 liranın nereye harcandığı ile ilgili bilgi almak için Bk. Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Ekim-Kasım 1950, Ziraat Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 90, Yıl: 8, Aralık 1950, ss. 295-296.

78 "Cumhurbaşkanı Dün Zonguldak'a Gitti", *Zafer*, 25 Eylül 1950, Sayı No: 510; *Yeni Sabah*, 25 Eylül 1950, Sayı No: 4227.

79 "Cumhurreisi ve Başbakan'ın Zonguldak'ta Dünkü Tetkikleri", *Zafer*, 26 Eylül 1950, Sayı No: 511.

80 *Zafer*, 27 Eylül 1950, Sayı No: 512.

81 Ziya Tataç, "Olaylara Bakış, Eylül 1950, Sanayi Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 88, Yıl: 8, Ekim 1950, s. 233.

bu fiyatları aşağıya çekmiştir. Böylece kok kömürü fiyatları yeni düzenlemeyle Bursa’da 75, Elazığ’da 68, Erzurum’da 67.50, Erzincan’da 69, Diyarbakır’da 69.72, Malatya’da 76.45 liraya indirilmiştir. Alınan bu tedbirlerin yanı sıra hükümet ayrıca evlerde linyit yakma yolunda çalışmalara da başlamıştır.⁸²

Kömür madenlerinin maliyetinin yüksek olmasında ve Ereğli’nin geri kalmasındaki nedenlerden biri de Zonguldak’a kadar uzanan kısa ve muntazam bir yolun bulunmayışı idi.⁸³ Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın 1 Kasım 1951 tarihli TBMM’nin açılış konuşmasında Zonguldak-Ereğli Kömür Madenlerinin zarar etmesini gündeme taşıyarak bu madenlerin son üç yılda zarar bilançosunu 39 milyon 919 bin lira olarak açıklamıştır. Zonguldak-Ereğli Kömür İşletmesinde 1947 yılında ortaya çıkan zararın maliyeti 18.352.302 lira iken 1948’de bu zarar artarak 19.486.066 liraya yükselmiştir. 1949’da 13.012.000 liraya düşen mali zarar, 1950 yılında azalmasını sürdürerek 7.000.000 liraya ve nihayet 1951’de 4.000.000 liraya kadar gerilemiştir. Bayar’a göre havzanın 1951 yılında uğradığı zarar asgari düzeye inmiş, üretim miktarı dış ülkelere de kömür satacak seviyeye yükselmiştir.⁸⁴

Bayar’ın bu sözlerini teyit eder nitelikte bir uygulama ile Ereğli Kömür Havzasında üretimden arta kalan kömürlerin yurt dışına ihraç edildiği görülmektedir. 1951 yılında Hükümetin izniyle bir Fransız firmasına tonu 40 liradan 0,1 mm çapındaki toz kömürden 50 bin ton satıldığı bilinmektedir. Havağazı ve elektrik fabrikalarının ısıtılmasında kullanılacak bu kömürün satış maliyetinden 2 milyon Türk lirası gelir elde edilmiştir.⁸⁵ Bu ihraç miktarından başka 50 bin ton civarında başka bir kömür partisinin daha yurt dışına satıldığını Çalışma Bakanı Nuri Özsan’ın 1952 yılı içerisinde verdiği demeçlerden anlıyoruz.⁸⁶

Zonguldak-Ereğli Kömür madenlerinde çalışan işçilerden askerliği gelmiş olanların çalışma düzenlerinin bozulmaması ve üretimin aksamaması için TBMM’ce çıkarılan 19 Haziren 1952 tarih ve 5968 Sayılı Kanunla zorunlu askerliklerini kömür ocaklarında tamamlamaları kolaylığı getirilmiştir.⁸⁷ İşçi

82 Nuri Özsan, “Fiyat Ayarlaması”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 108, Yıl: 10, Haziran 1952, ss. 171-172; “İşletmeler Bakanının Beyanati”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 90, Yıl: 8, Aralık 1950, s. 284; Ayın Tarihi, Sayı No: 212, Yıl: Temmuz 1951, s. 14; Memleket ormanlarını korumak amacıyla kömür madenlerinde kullanılan ağaç maden direği yerine çelik malzemeden yapılan ayarlı maden direği kullanılmasıyla ilgili İşletmeler Bakanı Muhlis Ete’nin ifadeleri için Bk. Muhlis Ete, “İktisadi Devlet Teşekküllerinin Çalışmaları”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 92, Yıl: 9, Şubat 1951, s. 43; “Muhtelif İşletmelerimiz Hakkında İşletmeler Bakanının Beyanati”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 12, Sayı: 265, Yıl: 12, 15 Ocak 1951, s. 23.

83 Orhan Camcı, “Ereğli’nin Ekonomik Kalkınması”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 12, Sayı: 282, Yıl: 12, 31 Ekim 1951, s. 16.

84 TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Toplantı: 2, Cilt: 10, 1. Birleşim, 01.11.1951, ss. 8-9; Özsan, a.g.m., s. 172.

85 Tataç, “Olaylara Bakış, Ekim 1951, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 101, Yıl: 9, Kasım 1951, s. 348.

86 Özsan, a.g.m., s. 172.

87 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 34, 19.06.1952, s. 877; Resmi Gazete, Sayı No: 8144,

sayılarının azaltılmasını engellemeye yönelik olarak yapılan bu düzenlemenin yürürlükte olduğu sıralarda 25 Ağustos 1952 tarihinde sabaha karşı 3.15 sularında Kozlu Bölgesindeki Uzun Mehmet Kuyusunda Hamilton firmasının faaliyette olduğu 300 metre derinlikte meydana gelen grizu patlaması sonucunda maddi hasar meydana gelmesine rağmen can kaybı yaşanmamıştır.⁸⁸

Kömür ocaklarında zaman zaman görülen bu patlamalar kömür üretimini aksatmanın aksine çalışmaların kararlılıkla devam etmesini sağlamıştır. Devletin havzada üretimi artırıcı önlemler alması sayesinde kömür üretimi günden güne artmıştır. 1950 yılında 4.360.000 ton olan kömür üretimi miktarı artarak 1951 yılında 4.730.000 tona çıkmış ve 1952 yılının ilk altı aylık döneminde ise bu rakam 2.396.000 ton olarak belirlenmiştir.⁸⁹ Bu yükseliş 1953 yılının ilk üç aylık üretim döneminin sonunda 116.635 ton fazlalıkla devam etmiştir.⁹⁰ 1954 yılının altı aylık istihsal fazlalığı ise 38.175 ton olarak tespit edilmiştir.⁹¹

1950 yılından sonra üretimde meydana gelen artış miktarına rağmen havzada kömür ocaklarında çalışma koşullarının ağır olması, her yıl ortalama 500 işçinin hastalanarak iş göremez raporu almasına ve görev alanlarını terk etmek zorunda kalmasına neden oluyordu. Çalışma Bakanı Samet Ağaoğlu 10 Aralık 1952'de Anadolu Ajansına yaptığı açıklamada bu sorunu gündeme getirerek Bakanlık ile İşçi Sigortaları Kurumunun 1953 yılından itibaren, sağlık durumlarının bozulması nedeniyle işten ayrılmak zorunda kalan işçilere ödedikleri prim oranında yardım yapılmasına karar verdiğini, gereken ödeneğin ise kurum bütçesine konulduğunu bildirmiştir.⁹²

Havzada gerek işçi sağlıklarının bozulmasına yönelik alınan tedbirlerin uygulanmaya konması gerekse işçi sayılarının artırımına yönelik çalışmaların yapılmasına rağmen DP İktidarı döneminde sanayileşme faaliyetlerinin hız kazanmasıyla fabrikaların enerji ihtiyacının yükselmesi kömür üretimini yetersiz hale getirmiştir. Bu konuyu 18 Şubat 1953 tarihli bütçe müzakereleri esnasında gündeme taşıyan Başbakan Adnan Menderes, sanayinin ilerlemesi için enerjiye ihtiyaç duyulduğunu, bu ihtiyacı akaryakıttan karşılanmanın ülkeyi sıkıntıya sokabileceğini, tek çıkar yolun ise yeni ilave tesisler ve satın alınan teçhizatlarla kömür üretimi miktarının artırılması gerektiğini, bu işin gerçekleşmesinde ortaya çıkacak maliyet sorununun aşılmasında hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayacağını söylemiştir.⁹³

28 Haziran 1952: Tataç, "Olaylara Bakış, Haziran 1952, Sosyal Ekonomi", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 109, Yıl: 10, Temmuz 1952, s. 220.

88 Tataç "Olaylara Bakış, Eylül 1952, Sanayi Ekonomisi", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 112, Yıl: 10, Ekim 1952, s. 316; "Kozlu Kömür Ocaklarında Çıkan Büyük Yangın", *Akşam*, 27 Ağustos 1952, Sayı No: 12176.

89 TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Toplantı: 3, Cilt: 17, 1. Birleşim, 01.11.1952, s. 12.

90 Ayın Tarihi, Sayı No: 233, Yıl: Nisan 1953, s. 15.

91 Ayın Tarihi, Sayı No: 249, Yıl: Ağustos 1954, s. 8.

92 Tataç, "Olaylara Bakış, Aralık 1952, Sosyal Ekonomi", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 115, Yıl: 11, Ocak 1953, s. 29.

93 TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Toplantı: 3, Cilt: 20, 46. Birleşim, 18.02.1953, ss. 438-439.S

Menderes’in bu sözlerini teyit eder nitelikte yatırım uygulamalarının yapıldığı bilinmektedir. 1951-1953 yılları arasında Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında 10.100.000 lira değerinde çeşitli yer altı, yer üstü ve yıkama tesisleri yapılmıştır. 31.000.000 lira harcanarak meydana getirilen Zonguldak Limanı 1953 yılı sonunda açılmıştır. Maden kuyularında ve havza yerleşkesinde 1954 yılı itibariyle 174.345.000 lira harcanarak yapılan inşaat çalışmalarının tamamlanmasına gayret edilmiştir.⁹⁴

Menderes’in bu gayretlerine rağmen Ereğli Kömür İşletmelerinde 1954 yılı son aylarında yine kömür sıkıntısı çekilmeye başlanmıştır. Bu sıkıntının başlıca nedenleri şunlardır: 1941 yılında hazırlığı yapılan ve 1952 yılında son şeklini alıp uygulanmasına başlanan 400 milyon lira maliyetinde Havza Genel Amenajman Programının 1954 yılına kadar tamamlanamaması; kömür üretimi ile tüketiminin birlikte değerlendirilememesi sonucu üretimi başka tüketimi başka bir makamın programlaştırması ve bu iki makam arasında koordinasyonun sağlanamaması; benzer şekilde istihali idare edenle dağıtım yapan kurum arasında bir koordinasyon sıkıntısının yaşanması nedeniyle dağıtımın çok kötü bir şekilde ölçsüz ve programsız bir biçimde gerçekleştirilmesidir.⁹⁵

400 milyon liraya mal olacak Havza Genel Amenajman Programının 235 milyon lirası iç finansman, 45 milyon lirası Amerikan direkt yardımı, 70 milyon lirası EPU (Avrupa İktisadi İşbirliği) yardımı ve 50 milyon lirası da hükümet tarafından serbest döviz tahsisi şeklinde karşılanacaktır.⁹⁶ Bu programın 1954 yılına kadar olan döneminde 223 milyon lira harcanarak bir kısmı tamamlanabilmiştir. Kalanı da tamamlandığında 1957 yılında kömür üretim miktarı 7 milyon tonun üzerine çıkacaktır.⁹⁷ Havzada günde ortalama 16-18 bin ton taşkömürünü yıkayabilecek kapasitede bulunan ve 16 milyon liraya mal olan Çatalağzı Lavvarı, 1955 yılı içerisinde faaliyete geçmiştir. Zonguldak Limanı Lavvarı ise 1956 yılı ortalarına doğru işletmeye açılacaktır.⁹⁸

94 DP, *Kalkınan Türkiye*, Desen Matbaası, Ankara, 1954, s. 117.

95 İsmet Yenisey, “Kömür Darlığının Sebepleri”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 136, Yıl: 12, Ekim 1954, ss. 312-313; 1949, 1953, 1954 yılları kömür istihali rakamlarıyla 1955 yılı tahmini üretim rakamları için Bk. Ayın Tarihi, Sayı: 254, Yıl: Ocak 1955, s. 37; TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 42. Birleşim, 18.02.1955, s. 203; MTA Enstitüsü Genel Müdürü Hamit Nafiz Pamir’in gerek kömürlerin iyi değerlendirilememesi gerekse kömür ekonomisinin iyi bilinmemesi hakkında verdiği bilgiler için Bk. “Hamit Nafiz Pamir’in Kuraklık ve Madenlerimiz Hakkındaki Görüşleri”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 141, Yıl: 13, Mart 1955, s. 91.

96 Yenisey, a.g.m., ss. 312-313.

97 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 42. Birleşim, 18.02.1955, s. 206; “Maliye Vekili Hasan Polatkan’ın 1955 Yılı Bütçe Nutku”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 141, Yıl: 13, Mart 1955, s. 70.

98 TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 8, 1. Birleşim, 01.11.1955, s. 13; MTA Enstitüsü tarafından Amasra ve Söğütözü bölgesinde yapılan taşkömürü arama çalışmaları hakkında bilgi almak için Bk. Ayın Tarihi, Sayı No: 273, Yıl: Ağustos 1956, ss. 10-11.

4.a. Türkiye Kömür İşletmeleri Müessesesinin (TKİ) Kuruluşu

DP İktidarı, bir taraftan kömür üretiminin artırılması için havzayı modern cihaz ve aletlerle zenginleştirmeye çalışırken öbür taraftan 22 Mayıs 1957 tarih ve 6974 Sayılı Kanun ile *Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumunu* (TKİ) tesis etmiştir. 750 milyon lira sermaye ile kurulan ve İşletmeler Vekâletine bağlı olan bu müessese Etibank'ın yaptığı bankacılık ve kredi işlerinin dışında her türlü kömür madenlerini aramak, bu kömür madenlerinden kok briket gibi tali maddeler imal etmek, ticari işlerde kara ve deniz nakliyatı, alım ve satım muamelelerini yapmak, yeni tesis ve fabrikalar kurmak ve işletmek gibi görevlere sahiptir.⁹⁹

1956-1957 yıllarında Ereğli Kömür İşletmelerinde üretim bölgeleri, Çatalağzı, Zonguldak ve Ereğli olarak üçe ayrılmıştır. Çatalağzı bölgesindeki üretim, Gelik ve Karadon ocaklarında yapılmıştır. 1956 yılı ekim ayı itibariyle 6.900 tonu bulan üretim miktarı uygulanan programla 1958 yılında 30.000 tona çıkması planlanmıştır. Zonguldak bölgesinin üretimini Üzülmaz, Çaydamar ve Kozlu ocakları teşkil etmektedir. Günlük istihsal miktarı 8.500 ton olan bu bölgenin programa dâhil olmasıyla üretim miktarı 12.000 tona çıkabilecektir. Ayrıca bu bölgede saatte 750 ton kömürü işleyebilecek kapasitede bulunan ve 30 milyon liraya mal olan lavvarda ekim ayı sonunda hizmete girecektir. Ereğli bölgesindeki üretim yerleri Kandilli ve Armutçuk ocaklarından oluşmaktadır. Günde 1.600 ton olan bu alanın üretim miktarı programın uygulanmasıyla 1958 yılında 3.000 tona çıkarılacaktır. Ayrıca 200 ton kapasiteli üçüncü bir lavvar daha bu üretim bölgesinde inşa edilecektir. Üç üretim bölgesindeki çalışmaların sona ermesiyle Ereğli Kömür İşletmeleri için belirlenen 400 milyon liralık yatırım hacmi tamamlanmış olacaktır. Bu yatırımın tamamlanmasıyla 5.900.000 ton olan havzanın yıllık üretim kapasitesi 1958 yılında 7 milyon tona ve 1960 yılında ise 10 milyon tona çıkarılmış olacaktır.¹⁰⁰

Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasının istihsalinin artırılmasının mevcut tesislerin ıslah ve genişletilmesine bağlı olması nedeniyle yürürlüğe konulan ve ilave masraflarla maliyeti sonradan 512 milyon liraya varan Amenajman

99 TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 10, Cilt: 39, 22.05.1957, ss. 892-896; Resmi Gazete, Sayı No: 9621, 31 Mayıs 1957; 1 Mart 1958 ile 28 Şubat 1959 tarihleri arasında 4/10033 Sayılı Kararname ile taşkömürünün üretim sahalarından sevkiyatından % 2.5 oranında *devlet hakkı* adında bir ücret alınmaya başlamıştır. BCA, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 148-Dosya No: 11-Sıra No: 16.

100 Ayın Tarihi, Sayı No: 275, Yıl: Ekim 1956, ss. 24-25; Ayın Tarihi, Sayı No: 279, Yıl: Şubat 1957, s. 151; Başbakan Adnan Menderes'in 1956 yılı bütçe görüşmeleri esnasında Türkiye'de 1949-1955 yılları arasında kömür üretiminde yaşanan gelişmeleri ifade eden sözleri için Bk. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 10, 41. Birleşim, 22.02.1956, ss. 449-450; Faruk Sükan, *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları*, TBMM, 1950-1960, Kültür Ofset Limited Şirketi Yayınları, Ankara, 1991, s. 317; 1956 yılında Amasra bölgesinde yapılan çalışmalarda 30 milyon tonluk yeni bir taşkömürü rezervi bulunmuştur. TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 10, 1. Birleşim, 01.11.1959, s. 10.

Programının uygulanması hayati derecede önemli olmuştur. Yeni tesislerle 826 milyon liraya ulaşacağı hesaplanan bu programın 1958 yılı sonuna kadar yapılan yatırımları için harcanan para miktarı 435 milyon lirayı bulurken, 1959 yılı sonuna kadar bu miktar 500 milyon liraya yükselmiştir. Amenajman Programı kapsamında 1960 yılına kadar sarfedilen para karşılığında tamamlanan yatırım tesisleri şunlardır: Çatalağzı ve Zonguldak Lavvarları yanında 1960’da tamamlanan saatte 250 ton kapasiteli Armutçuk Lavvarı, Armutçuk-Kandıllı arasında oluşturulan 1200 m uzunluğundaki havai hat, Baştarla Oksi-Asetilen Fabrikası, Üzülmek Kok ve Briket Fabrikasının yeniden modernizasyonu, Merkez Atölyesinin imalat yapabilecek nitelikte modernizasyonu, Armutçuk Kuyusu, Kozlu 1 ve 2 Numaralı Uzun Mehmet Kuyuları, Karadon 1 Numaralı Kuyusu, Çatalağzı İhraç Kuyusu, İncivez Havalandırma Kuyusu (-300’e kadar)¹⁰¹

Havzaya yönelik yapılan bu çalışmaların semeresini vermesini 1949 yılı sonunda 4.181.000 ton olan tuvanön kömürü üretimi miktarının % 50 yükseliş göstererek 1958 yılı sonunda 6.550.000 tonu aşmasından anlıyoruz.¹⁰²

Kömür üretiminin artırılmasının milli ekonomiye önemli getirileri olmuştur. Ülkenin endüstrisi için gerekli enerjinin temininde kullanılan maden kömürü sayesinde sanayide ve enerji üretiminde aksamalar yaşanmamış fabrikaların aralıksız çalışması sağlanmıştır. Maden kömürünün havagazı fabrikalarında işlenerek gaz yakıt haline getirilmesiyle kentlerde ısınma ve aydınlanma ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. 1950-1960 döneminde Ankara, İstanbul Beyoğlu, Yeniköy, Kadıköy, Yedikule ile İzmir Havagazı işletmelerine ait havagazı tesislerinde üretilen havagazı için 1.647.880 ton maden kömürü harcanmıştır. Ayrıca kamu ve endüstri santrallerinde kullanılmak suretiyle elektrik enerjisine dönüştürülen maden kömürü sayesinde ülkenin elektrik ihtiyacının bir kısmı karşılanabilmiştir. Yine 1950-1960 döneminde kamu santralleri için 5.345.973 ton kömür kullanılarak 7.646.731 Kwh. elektrik enerjisi üretilirken aynı dönemde endüstri santralleri için 1.103.381 ton kömür sarf edilerek 1.488.959 Kwh. elektrik enerjisi üretimi sağlanmıştır.

Kömür üretiminin artırılması demir, çelik ve kimya endüstrisinin gelişmesinde de faydalı olmuştur. Taşkömüründen yüksek derecede ısı elde edilmesinin demirin eritilmesini kolaylaştırması nedeniyle bu metanın demir ve çelik fabrikalarında kullanılması demir çelik sanayinin gelişmesini

101 Öğreten,a.g.e.,s.254;Alaattin Çakır, *Zonguldak’ın Madencilik Tarihi ve Kültürü Ders Notları*, http://web.beun.edu.tr/maden/files/2014/03/mad225_903_ders_notlari.pdf Erişim Tarihi; 13 Ocak 2016.

102 TBMM, *Zabıt Ceridesi, 1959 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası*, Dönem: 11, Toplantı: 2, S. Sayısı: 41, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s. 11; TBMM, *Zabıt Ceridesi, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası*, Dönem: 11, Toplantı: 3, S. Sayısı: 43, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s. 15; Rıfki Salim Burçak, *On Yılım Anıları, 1950-1960*, Nürol Matbaacılık, Ankara, 1998, s. 765.

sağlamıştır. Gerek demir ve çelik sanayinin gelişmesi gerekse bu sanayinin gelişmesinde kullanılan kömürün ülke ihtiyacını karşılaması, her iki madde bakımından memleketin tamamen dışa bağımlı hale gelmesini engellemiştir. Maden kömürünün ayrıca kimya endüstrisi alanında kullanılması sayesinde briket, sömükok, saf benzol, kreozot, zift, fenol, yol katranı, ham katran, siyah boya, naftalin gibi türevlerin elde edilmesi sağlanmış, bu da kimya sanayinin gelişmesine yol açmıştır.

Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasının ülke ekonomisine sağladığı en önemli katkılardan biri de madenlerin işletilmeye başladığı yıllardan itibaren özellikle Cumhuriyet Dönemi sonrasında yaşanan gelişmelerle on binlerce aileye iş imkânı temin etmesi olmuştur. Ülkenin ekonomik şartlarının çok da iyi olmadığı bu dönemlerde havzanın Türkiye'nin en büyük maden ve endüstri işletmesi seviyesine yükselerek çok sayıda insana istihdam alanı sağlaması ve onları üretime dâhil etmesinin maden bölgesinin inkişafında önemli etkileri olmuştur. Bu sayede Zonguldak ve Ereğli şehirlerinin ulaşım, haberleşme, sağlık, eğitim, imar, altyapı, çevre ve sosyal imkânlar bakımından artan nüfus oranına paralel olarak hizmet almasının ve gelişmesinin önü açılmıştır.

TABLO 3'te 1950 ile 1960 yılları arasında Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında üretilen maden kömürünün endüstri ve kamu santralleriyle havagazı tesislerinde kullanım miktarı ve elde edilen enerji miktarları gösterilmiştir.

TABLO: 3 Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında Üretilen Maden Kömürünün Kamu ve Endüstri Santrallerinde ve Havagazı Tesislerinde Kullanımı (1950-1960)

Yıl	Üretim Miktarı (Ton)	Kamu Santralleri		Endüstri Santralleri		Havagazı Tesisleri**
		Harcanan (Ton)	Enerji Üretimi (103 Kwh.)	Harcanan (Ton)	Enerji Üretimi (103 Kwh.)	Harcanan (Ton)
1950	4.360.598	248.524	394.376	120.329	146.394	101.006
1951	4.729.589	263.914	436.373	122.222	161.760	102.459
1952	4.846.342	307.182	505.476	123.901	161.349	109.645
1953	5.654.467	399.816	624.683	116.326	147.820	123.287
1954	5.714.119	489.819	699.329	133.643	176.612	136.167
1955	5.507.003	555.841	789.607	121.772	165.399	151.986
1956	5.888.308	606.684	865.750	85.405	104.235	168.356
1957	6.275.124	656.597	829.996	53.348	72.508	179.252
1958	6.562.894	633.001	761.437	66.894	85.487	180.151
1959	6.523.820	618.646	870.650	83.160	128.713	192.158
1960	6.317.703	565.949	869.054	76.381	138.682	203.413

TABLO 3’te yer alan Havagazı Tesisleri ile ilgili bilgiler, Ankara, İstanbul Beyoğlu, Yeniköy, Kadıköy, Yedikule ile İzmir Havagazı işletmelerine aittir.¹⁰³

TABLO 3’te 1950 ile 1960 yılları arasında Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında üretilen maden kömürünün kamu ve endüstri santrallerinde ve havagazı tesislerinde kullanım miktarıyla ortaya çıkan enerji miktarları verilmiştir. Buna göre 1950 yılında 4.360.598 ton olan kömür üretimi miktarı % 44 artış göstererek 1960 yılında 6.317.703 tona; 284.524 ton olan kamu santrallerinde harcanan kömür miktarı % 127 artışla 565.949 tona; 394.376 Kwh. olan kamu santrallerinde üretilen elektrik enerji miktarı % 120 artışla 869.054 Kwh’ye yükselmiştir.

Endüstri santralleri ve havagazı tesislerinin durumuna gelince: 1950 yılında 120.329 ton olan endüstri santrallerinde kullanılan kömür miktarı 1960 yılında - % 57 düşüyle 76.381 tona; 146.394 Kwh olan endüstri santrallerinde üretilen elektrik miktarı -% 5 düşüyle 138.682 Kwh’ye; 101.006 ton olan havagazı tesislerinde harcanan kömür miktarı ise % 101 artışla 203.413 tona yükselmiştir. Böylece endüstri santralleri hariç diğer santral ve havagazı tesislerinde harcanan kömür miktarıyla elde edilen elektrik miktarında yüksek oranda bir artış görülmüştür.

Sonuç

Zonguldak-Ereğli Kömür Havzası üretime başladığı 1836 yılından Osmanlı Devletinin yıkılışına kadar olan süreçte milli ekonominin öncelikli mali kaynağı olma hüviyetini korumuştur. Osmanlı Devleti’nde batılı anlamda kurulan ilk üniversite özelliğine sahip bulunan Darülfünunun hesabına gelir getiren bir kaynak teşkil etmesinin yanı sıra sonraki yıllarda oluşturulan Hicaz demiryolu gibi başka bir yatırıma da gelir sağlayan kuruluşlar arasında yer alması havzanın önemini belirtmede belli başlı iki örnek olmuştur.

23 Nisan 1920’de Atatürk’ün önderliğinde açılan BMM ve içerisinde çıkarıldığı Milli Hükümet Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasının yönetimini eline alarak ülkede işgal ve karışıklıkların sürdüğü bir dönemde, üretimin artırılması ve işçilerin durumunun iyileştirilmesi yolunda bir dizi kanun çalışması yürütmüştür. Anadolu’nun haksız işgal edilmesine karşı bağımsızlık yolunda ölüm kalım savaşının verildiği zor bir dönemde havzada üretilen kömürlerin

103 Tablonun oluşturulmasında yararlanılan kaynakla: İGM, *İstatistik Yıllığı 1951*, Yayın No: 332, Ankara, 1951, s. 288; İGM, *İstatistik Yıllığı 1952*, Yayın No: 342, Ankara, 1952, s. 295; İGM, *İstatistik Yıllığı 1953*, Yayın No: 360, Ankara, 1953, s. 279; İGM, *1959 İstatistik Yıllığı*, Yayın No: 380, Ankara, 1959, ss. 329-342; DİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Yayın No: 460, Ankara, 1962, ss. 320-342; DİE, *1963 Türkiye İstatistik Yıllığı*, Yayın No: 490, Ankara, 1963, s. 279; DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara, 1965 ss. 300- 466; DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-1995*, Yayın No: 1883, Ankara, 1996, s. 152; DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-2002*, Yayın No: 2790, Ankara, 2003, s. 256; TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2006*, Yayın No: 3114, Ankara, 2007, s. 265.

bir kısmının ihraç edilmesi karşılığında alınan silah, cephane ve malzemelerle ordunun ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. Milli Hükümet zamanında yapılan yasal düzenlemeler sayesinde kömür üretimi 1924 yılında en son Birinci Dünya Savaşı öncesi 1913 yılında elde edilen kömür üretimi veriminin üzerine çıkarılarak önemli bir başarı elde edilmiştir.

Kömür üretiminin artışı ulaşım sektörüne, dolayısıyla da ülkenin milli ekonomisine iki yönden destek olmuştur. Bunlardan ilki: deniz ve demiryolları ulaşım araçlarının çalıştırılmalarında kömürün kullanılması ülke taşımacılığında kesintiler yaşanmasını önlemiştir. İkincisi: bu araçların ihtiyacı için gerekli kömürün ülkemiz Ereğli Kömür Havzasından temin edilmesi kömür ithali ihtiyacını ortadan kaldırdığı gibi bu işe tahsis edilecek yüklü miktarda mali kaynağın da ülkemiz milli ekonomisine kazandırılması sağlanmıştır.

Cumhuriyet Hükümetleri havzada kömür üretimini artırmak için ilk etapta işçi ve liman sorununu halletmeye çalışırken modern cihazlarla kömür elde edebilme sorunu da bunları takip etmiştir. Türkiye İş Bankasının 1926 yılında havzaya milli sermaye ile girmesiyle birlikte havzada teknoloji ve sosyal düşünce bakımından bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaya başlamıştır. 1936 yılına kadar devam eden bu süreçte Banka, kurduğu şirketlerle havza üretiminde önemli bir paya sahip olmuştur. 1935 yılının ilk yarısında Maden Tetkik Arama Enstitüsü ve Etibank'ın kurulmasıyla havza ocaklarını millileştirme çalışmaları başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Hükümet tarafından kömür ocaklarının günün ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte üretim yapamaması gerekçesiyle Milli Korunma Kanuna uygulamaları kapsamında 30 Mayıs 1940 tarihinde çıkarılan 3867 sayılı Kanunla havzadaki bütün kömür ocaklarına el konularak millileşme süreci tamamlanmıştır.

Devletin yakıt ihtiyacının karşılanmasında maden kömürünün kullanılmasını teşvik etmesi ekonomiyi iki yönden etkilemesi düşünülmüştür. Bunlardan ilki: kırsal alanda orman köylüsünün kışın yakacak olarak kullandığı memleketin adeta akciğerleri olan ormanlarımızın yakılarak yok edilmesine mani olmaktır. İkincisi: köylerde kömürün devreye girmesiyle çiftlik gübrelerinden üretilen ve yakıt olarak yararlanılan tezek tipi türevlerin ikinci plana düşmesi ve bu gübrelerin tarım alanlarında kullanılmaya başlanması umularak hububat ürünlerinin verim kalitesinin artırılması hedeflenmiştir. Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasında üretilen maden kömürlerinin ekonomiye başka kazanımları da olmuştur. Havzadan elde edilen ve ülke ihtiyacından arta kalan kömürlerin ihraç edilmesi sayesinde milli ekonominin hemen her alanında faydasını umduğumuz mali bir kaynak oluşturulmuştur.

CHP İktidarının son dönemlerinde olduğu gibi DP İktidarı döneminde de Marshall Yardımından sağlanan kredinin Ereğli Kömür Madenlerinin donanım ihtiyacını karşılamada kullanılması bu dönemde kömür üretiminin artırılmasında başlıca etken olmuştur. DP İktidarı bir taraftan havzayı modern

cihaz ve aletlerle zenginleştirmeye çalışırken öbür taraftan 22 Mayıs 1957 tarih ve 6974 Sayılı Kanun ile *Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumunu* (TKİ) tesis ederek kömür üretimini daha rasyonel bir seviyeye getirmeye çalışmıştır. Kömür üretiminin bu dönemde yükselişinin milli ekonomiye önemli destekleri olmuştur. Ülkenin endüstrisi için gerekli enerjinin temininde kullanılan maden kömürü sayesinde sanayide ve enerji üretiminde aksamalar yaşanmamış fabrikaların bacaları tütmeye devam etmiştir. Kömür üretiminin artırılması kömüre dayalı demir, çelik ve kimya endüstrisinde de gelişmelere yol açmıştır. Taşkömüründen yüksek derecede ısı elde edilmesinin demirin eritilmesini kolaylaştırması nedeniyle bu metanın demir ve çelik fabrikalarında kullanılması demir çelik sanayinin gelişmesini sağlamıştır. Maden kömürünün ayrıca kimya endüstrisi alanında kullanılması briket, sömükok, saf benzol, kreozot, zift, fenol, yol katranı, ham katran, siyah boya, naftalin gibi kimya sanayiinde ihtiyaç duyulan türevlerin elde edilmesi temin etmiştir.

Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasının ülke ekonomisine sağladığı en önemli katkılardan biri de on binlerce aileye iş imkânı sağlamış olmasıdır. Ülkenin ekonomik şartlarının iyiye gitmediği dönemlerde bile havzanın Türkiye’nin en büyük maden ve endüstri işletmesi düzeyine erişerek çok sayıda insana istihdam alanı sağlaması ve onları üretime katması maden bölgesinin gelişmesine vesile olmuştur. Bu sayede başta Zonguldak ve Ereğli şehirleri olmak üzere bölgenin bütün yerleşim birimleri ulaşım, haberleşme, sağlık, eğitim, imar, altyapı, çevre ve sosyal imkânlar bakımından artan nüfus miktarına orantılı olarak hizmet olarak hızla büyümeyi başarmıştır. Netice itibarıyla, Zonguldak-Ereğli Kömür Havzasının Türkiye’nin ekonomisinde itici gücü olma rolünü, farklı fonksiyonlarıyla, çeşitli alanlarda yerine getirdiği ve ekonominin gelişmesine katkı sağladığı sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Belgeleri

I.a. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Fon No: 30 18 1 2- Kutu No: 134-Dosya No: 97-Sıra No: 1.

BCA, Fon No: 30 18 1 2-Kutu No: 148-Dosya No: 11-Sıra No: 16.

II. Resmi Yayınlar

II.a. Resmi Gazete

Resmi Gazete, Sayı No: 2, 14 Şubat 1337.

Resmi Gazete, Sayı No: 14, 9 Mayıs 1337.

Resmi Gazete, Sayı No: 92, 14 Nisan 1341.

Resmi Gazete, Sayı No: 96, 23 Nisan 1341.

Resmi Gazete, Sayı No: 608, 15 Haziran 1927.

Resmi Gazete, Sayı No: 3035, 22 Haziran 1935.

Resmi Gazete, Sayı No: 3593, 30 Nisan 1937.

Resmi Gazete, Sayı No: 3639, 24 Haziran 1937.

Resmi Gazete, Sayı No: 3950, 4 Temmuz 1938.

Resmi Gazete, Sayı No: 3330, 15 Haziran 1936.

Resmi Gazete, Sayı No: 3036, 24 Haziran 1935.

Resmi Gazete, Sayı No: 3945, 28 Haziran 1938.

Resmi Gazete, Sayı No: 4417, 26 Ocak 1940.

Resmi Gazete, Sayı No: 4527, 5 Haziran 1940.

Resmi Gazete, Sayı No: 3955, 9 Temmuz 1938.

Resmi Gazete, Sayı No: 8144, 28 Haziran 1952.

Resmi Gazete, Sayı No: 9621, 31 Mayıs 1957.

II.b. Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi

TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 1, 15.08.1336.

TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 1, 28.04.1337.

- TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 1, 10.09.1337.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, Cilt: 2, 06.04.1340.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, Cilt: 3, 12.04.1341.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, Cilt: 3, 19.04.1341.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 2, Cilt: 5, 28.05.1927.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 15, 14.06.1935.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 17, 31.03.1937.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 17, 11.06.1937.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 18, 17.06.1938.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 16, 08.06.1936.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 15, 14.06.1935.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 18, 17.06.1938.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, Cilt: 21, 18.01.1940.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 6, Cilt: 21, 30.05.1940.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 5, Cilt: 18, 22.06.1938.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 34, 19.06.1952.
TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Dönem: 10, Cilt: 39, 22.05.1957.

II.c. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi ve Tutanak Dergisi

- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 1, Toplantı: 4, Cilt: 28, Birinci İctima, 1 Mart 1339.
TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 2, Toplantı: 1, Cilt: 1, 14. Birleşim, 05.09.1339
TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 2, Toplantı: 4, Cilt: 27, 1. İctima, 1 Teşrinisani 1926.
TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 1, Cilt: 6, 1. Birleşim, 01.11.1935.
TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 20, 1. Birleşim, 01.11.1937.
TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 5, Toplantı: 3, Cilt: 20, 3. Birleşim, 08.11.1937.
TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 1, Cilt: 6, 1. Birleşim, 01.11.1939.
TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 2, Cilt: 14, 1. Birleşim, 01.11.1940.
TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 6, Toplantı: 3, Cilt: 21, Birinci Birleşim, 01.11.1941.
TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Toplantı: F., Cilt: 1, 3. Birleşim, 17.03.1943.
TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Toplantı: 1, Cilt: 6, 1. Birleşim, 01.11.1943.

- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 7, Toplantı: 2, Cilt: 14, 1. Birleşim, 01.11.1944.
- TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 0, Cilt: 1, 3. Birleşim, 14.08.1946.
- TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 13, 1. Birleşim, 01.11.1948.
- TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Toplantı: 3, Cilt: 15, 16. Birleşim, 24.01.1949.
- TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Toplantı: 2, Cilt: 10, 1. Birleşim, 01.11.1951.
- TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Toplantı: 3, Cilt: 17, 1. Birleşim, 01.11.1952.
- TBMM, *Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Toplantı: 3, Cilt: 20, 46. Birleşim, 18.02.1953.
- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 42. Birleşim, 18.02.1955.
- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 10, Toplantı: 1, Cilt: 5, 42. Birleşim, 18.02.1955.
- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 8, 1. Birleşim, 01.11.1955.
- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 10, Toplantı: 2, Cilt: 10, 41. Birleşim, 22.02.1956.
- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Dönem: 11, Toplantı: 3, Cilt: 10, 1. Birleşim, 01.11.1959.
- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1959 Yılı Bütçe Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 2, S. Sayısı: 41, TBMM Matbaası, Ankara, 1959.
- TBMM, *Zabıt Ceridesi*, 1960 Yılı Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası, Dönem: 11, Toplantı: 3, S. Sayısı: 43, TBMM Matbaası, Ankara, 1960.

II. d. Ayın Tarihi

(Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü)

- Ayın Tarihi, Sayı No: 163, Yıl: Haziran 1947.
- Ayın Tarihi, Sayı No: 166, Yıl: Eylül 1947.
- Ayın Tarihi, Sayı No: 175, Yıl: Haziran 1948.
- Ayın Tarihi, Sayı No: 182, Yıl: Ocak 1949.
- Ayın Tarihi, Sayı No: 201, Yıl: Ağustos 1950.
- Ayın Tarihi, Sayı No: 212, Yıl: Temmuz 1951.
- Ayın Tarihi, Sayı No: 233, Yıl: Nisan 1953.
- Ayın Tarihi, Sayı No: 249, Yıl: Ağustos 1954.
- Ayın Tarihi, Sayı No: 254, Yıl: Ocak 1955.
- Ayın Tarihi, Sayı No: 273, Yıl: Ağustos 1956.
- Ayın Tarihi, Sayı No: 275, Yıl: Ekim 1956.
- Ayın Tarihi, Sayı No: 279, Yıl: Şubat 1957.

**II.e. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (İGM),
Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE),
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)**

- İGM, *İstatistik Yıllığı 1931-1932*, Ankara, 1932.
İGM, *İstatistik Yıllığı 1932-1933*, Ankara, 1933.
İGM, *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, Ankara, 1936.
İGM, *İstatistik Yıllığı 1936-1937*, Ankara, 1937.
İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı 1937-1938*, Yayın No: 129, Ankara, 1938.
İGM, *İstatistik Yıllığı 1939-1940*, Yayın No: 159, Ankara, 1940.
İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı 1939-1940*, Yayın No: 160, Ankara, 1941.
İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı, 1940-1941*, Yayın No: 192, Ankara, 1942.
İGM, *İstatistik Yıllığı 1942-1943*, Yayın No: 226, Ankara, 1944.
İGM, *Küçük İstatistik Yıllığı 1942-1945*, Yayın No: 253.
İGM, *İstatistik Yıllığı 1951*, Yayın No: 332, Ankara, 1951.
İGM, *İstatistik Yıllığı 1952*, Yayın No: 342, Ankara, 1952.
İGM, *İstatistik Yıllığı 1953*, Yayın No: 360, Ankara, 1953.
İGM, *1959 İstatistik Yıllığı*, Yayın No: 380, Ankara, 1959.
DİE, *İstatistik Yıllığı 1960-1962*, Yayın No: 460, Ankara, 1962.
DİE, *1963 Türkiye İstatistik Yıllığı*, Yayın No: 490, Ankara, 1963.
DİE, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1964-1965*, Ankara, 1965.
DİE, *İstatistik Göstergeler 1923- 1995*, Yayın No: 1883, Ankara, 1996.
DİE, *İstatistik Göstergeler 1923-2002*, Yayın No: 2790, Ankara, 2003.
TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2006*, Yayın No: 3114, Ankara, 2007.

II.f. Bakanlık Yayınları

- DEMOKRAT PARTİ (DP), *Kalkınan Türkiye*, Desen Matbaası, Ankara, 1954.
DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (DPT), *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)* Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969.
İKTİSAT VEKÂLETİ, *Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936, İkinci Basım* TTK Yayınları Ankara, 1989.

TC SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI, *50 Yılda Türk Sanayii*, Mars Matbaası, Ankara 1973.

TÜRK TARİHİ TETKİK CEMİYETİ (TTTC), *Tarih IV*, Türkiye Cumhuriyeti, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul, 1931.

III. Süreli Yayınlar

Akşam (1952)

Cumhuriyet (1950)

Hâkimiyet-i Milliye (1920)

İktisadi Yürüyüş (1940-1951)

Türk Ekonomisi (1946-1951)

Ulus (1937)

Vatan (1952)

Yeni İstanbul (1950)

Yeni Sabah (1950)

Zafer (1950)

Zaman (1950)

IV. Kitaplar

ÂFETİNAN, Ayşe, *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

ÂFETİNAN, Ayşe, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazmaları*, Yayına Hazırlayanlar: Ali Sevim ve diğerleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010.

AKTAN, Reşat, *Türkiye İktisadı*, Cilt: 1, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1968.

ARAR, İsmail, *Hükümet Programları, 1920-1965*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1968.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, *Nutuk, 1919-1927*, Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2007.

BURÇAK, Rıfki Salim, *On Yılın Anıları, 1950-1960*, Nurol Matbaacılık, Ankara, 1998.

CİLLOV, Halûk, *Türkiye Ekonomisi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1966.

CİLLOV, Halûk, *Türkiye Ekonomisi Bünyesi*, Özel İktisadi ve Ticari İlimler Yüksekokulu Yayınları, İstanbul, 1967.

ÇAVDAR, Tevfik, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla “... Vaziyet ve Manzara-i Umumiye”*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İmge Yayıncılık, Ankara, 2003.

ELDEM, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1994.

GOLOĞLU, Mahmut, *Cumhuriyete Doğru 1921-1922*, Milli Mücadele Tarihi-IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

GOLOĞLU, Mahmut, *Üçüncü Meşrutiyet, Birinci Büyük Millet Meclisi 1920*, Milli Mücadele Tarihi III, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

GÜNEŞ, İhsan, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı 1920-1923*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2003.

HİÇ, Süreyya, *Türkiye Ekonomisi*, Filiz Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 1994.

İMER, Hüseyin Fehmi, *Ereğli Maden Kömür Havzası Tarihçesi*, Zonguldak Halkevi Yayınları, Zonguldak, 1944.

KARABEKİR, Kazım, *İktisat Esaslarımız*, Hatıra ve Zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi, Yayına Hazırlayan Orhan Hülügü, Ömer Hakan Özalp, Emre Yayınları, İstanbul, 2001.

KEPENEK, Yakup, *Gelişimi, Üretim Yapısı ve Sorunlarıyla Türkiye Ekonomisi*, Verso Yayıncılık, 5. Basım, Ankara, 1990.

KEPENEK, Yakup; YENTÜRK, Nurhan, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 9. Basım, İstanbul, 1997.

KEYDER, Çağlar, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1993.

KILIÇBAY, Ahmet, *Türk Ekonomisi Modeller, Politikalar, Stratejiler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Basım, Ankara, 1992.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Türkiye İş Bankası Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2001.

KURUÇ, Bilsay, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.

KUYUCUKLU, Nazif, *Türkiye İktisadi*, Filiz Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 1993.

MİLLİ İKTİSAT VE TASARRUF CEMİYETİ, *1930 Sanayi Kongresi, Raporlar ve Zabıtlar*, Yayına Hazırlayan M. Derviş Kılınçkaya, 2. Basım, Ankara, 2003.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, *Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1990.

- NAİM, Ahmet, *Zonguldak Havzası Uzun Mehmet'ten Bugüne Kadar*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1934.
- ÖĞRETEN, Ahmet, *Zonguldak Kömür Havzasının Tarihi, Sosyal ve Ekonomik Gelişimi*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu, Zonguldak, 2007.
- ÖKÇÜN, Gündün, *Türkiye İktisat Kongresi*, Haberler, Belgeler, Yorumlar, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1981.
- ÖZEKEN, Ahmet Ali, *Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerine bir Deneme 1847-1940*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944.
- SARIHAN, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü, Mondros'tan Erzurum Kongresine (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*, Cilt: 1, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1993.
- SARIKOYUNCU, Ali, *Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- SHAW, Standford J.; SHAW, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye 1808-1975*, Cilt: 2, 2. Basım, İstanbul, 1994.
- SÜKAN, Faruk, *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları, TBMM, 1950-1960*, Kültür Ofset Limited Şirketi Yayınları, Ankara, 1991.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, 9. Basım, İstanbul, 2009.
- TEKELİ, İlhan; İLKİN, Selim, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları* ODTÜ Yayınları, Ankara, 1977.
- TEZEL, Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950*, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- TOPRAK, Zafer, *Milli İktisat-Milli Burjuvazi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.
- ÜLKEN, Yüksel, *Atatürk ve İktisat*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, Ankara, 1984.
- YAŞA, Memduh, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, 1980.

V. Makaleler

- ALİSBAH, Hulki, "1947'ye Girerken Türkiye Sanayi", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 8, Sayı: 169, Yıl: 8, 1 Ocak 1947.
- ALKAN, Kazım, "Zonguldak'ın Durumu". *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 76, Yıl: 4, 16 Şubat 1943.

- ANIL, Mustafa Nuri, “Devlet İktisadi Teşekkülleri-II”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 9, Sayı: 87, Yıl: 4, 30 Temmuz 1943.
- AYDINELLİ, Şevket, “Asrımız Medeniyetinin Temel Taşı Enerji Kaynakları ve Ömürleri”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 5, Sayı: 57, Yıl: 3, 16 Nisan 1942.
- AYDINELLİ, Şevket, “Türkiye Enerji Kaynakları-III”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 79, Yıl: 4, 1 Nisan 1943.
- AYDINELLİ, Şevket, “Enerji Kaynakları-IV”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 80, Yıl: 4, 16 Nisan 1943.
- AYDINELLİ, Şevket, “Taşkömürünün Milli Ekonomideki Rolü”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Sayı: 44, Yıl: 2, 1 Teşrinievvel 1941.
- AYDINELLİ, Şevket, “Linyitlerimiz”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 4, Sayı: 48, Yıl: 2, 1 Birinci Kânun 1941.
- BABAN, Şükrü, “Kömür Davamız”, *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 6, Yıl: 1, 1 Mart 1940.
- BABAN, Şükrü, “Harpte Ticaret”, *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 8, Yıl: 1, 1 Nisan 1940.
- BABAN, Şükrü, “Havzanın İşletilmesi”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 3, Sayı: 25, Yıl: 2, 21 Birinci kânun 1940.
- BABÜROĞLU, Selahaddin, “Atatürk Dönemi ve Sonrası Kamu İktisadi Teşebbüsleri”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- BİRSEN, Baha, “Yeraltı Servetlerimiz”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 121, Yıl: 11, Temmuz 1953.
- BİLKUR, Şefik, “İktisadi Kaynaklar Karşısında Vazifelerimiz”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 5, Sayı: 56, Yıl: 3, 1 Nisan 1942.
- BÜKTAŞ, Bülent, “Amerikan İktisadi Yardımı”, *Vatan*, 1 Ocak 1952, Sayı No: 3817.
- CAMCI, Orhan, “Ereğli’nin Ekonomik Kalkınması”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 12, Sayı: 282, Yıl: 12, 31 Ekim 1951.
- “Cumhurbaşkanı Dün Zonguldak’a Gitti”, *Zafer*, 25 Eylül 1950, Sayı No: 510.
- “Cumhuriyetimizin XXII, Yılında Etibank”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 6, Sayı: 140, Yıl: 6, 31 Ekim 1945. “Cumhurreisi ve Başbakan’ın Zonguldak’ta Dünkü Tetkikleri”, *Zafer*, 26 Eylül 1950, Sayı No: 511.
- DEMİR, Ahmet, “Atatürk Döneminde Türkiye’de Enerji Politikaları”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- ENVER, Sadrettin, “Maden Kömürü”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 7, Sayı: 168, Yıl: 7, 20 Aralık 1946.
- “Ereğli Şirketi Tasfiye Ediliyor”, *Ulus*, 28 Şubat 1937, Sayı No: 5597.

- ETE, Muhlis, "İktisadi Devlet Teşekküllerinin Çalışmaları", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 92, Yıl: 9, Şubat 1951.
- "Etibank", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 5, Sayı: 117, Yıl: 5, 1 İkcinciteşrin 1944.
- "Hamit Nafiz Pamir'in Kuraklık ve Madenlerimiz Hakkındaki Görüşleri", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 141, Yıl: 13, Mart 1955.
- "Havzada Kömür İstihsal Rekoru Kırdı", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 9, Sayı: 198, Yıl: 9, 16 Nisan 1948.
- "İstanbul Sergisinde Etibank", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 255-257, Yıl: 11, 3 Ağustos 1950.
- "İşletmeler Bakanının Beyanatı", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 90, Yıl: 8, Aralık 1950.
- KIPÇAK, Cemal, "Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü", *Zaman*, 6 Temmuz 1950, Sayı No: 431.
- KIPÇAK, Cemal, "İktisadi Devlet Teşekküllerinin Hususi Teşebbüse İntikali", *Zaman*, 19 Temmuz 1950, Sayı No: 444.
- "Kozlu Kömür Ocaklarında Çıkan Büyük Yangın", *Akşam*, 27 Ağustos 1952, Sayı No: 12176.
- "Kömür İhracatçısı Oluyoruz", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 6, Sayı: 143, Yıl: 6, 12 Aralık 1945.
- "Kömür İşlerimiz", *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 3, Yıl: 1, 15 İkinci Kânun 1940.
- "Madenlerimizde ve Sanayimizde İstihsal Artıyor", *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1950, Sayı No: 9460.
- "Maliye Vekili Hasan Polatkan'ın 1955 Yılı Bütçe Nutku", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 141, Yıl: 13, Mart 1955.
- "Muhtelif İşletmelerimiz Hakkında İşletmeler Bakanının Beyanatı", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 12, Sayı: 265, Yıl: 12, 15 Ocak 1951.
- ORANSOY, Bekir Sıtkı, "Maden Endüstri ve Enerji Durumumuz", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 10, Sayı: 234, Yıl: 10, 30 Eylül 1949.
- ÖĞRETEN, Ahmet, "Ereğli Kömür Havzasında Bahriye Nezareti Döneminde Madenler ve Madenciler (1865-1908)", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Ayrışım, Cilt: 3, Sayı: 5, Yıl: 2007.
- ÖĞRETEN, Ahmet, "Ereğli Kömür Madeni Havzasında İlk Üretim", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 31, Yıl: 2006.
- ÖZSAN, Nuri, "Fiyat Ayarlaması", *Türk Ekonomisi*, Sayı: 108, Yıl: 10, Haziran 1952.
- ŞALVAT, M. Danış, "Kandilli-Ereğli Havai Hattı Yapılmalıdır", *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 8, Sayı: 179, Yıl: 8, 3 Haziran 1947.

- TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı. 35, Yıl: 4, Mayıs 1946.
- TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Haziran 1949, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 74, Yıl: 7, Ağustos 1949.
- TATAÇ, Ziya, “Olaylar, Temmuz 1949”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 75, Yıl: 7, Eylül 1949.
- TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Eylül 1949, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 77, Yıl: 7, Kasım 1949.
- TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Ağustos 1949, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 76, Yıl: 7, Ekim 1949.
- TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Ocak-Şubat 1950, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 81, Mart 1950.
- TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Eylül 1950, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 88, Yıl: 8, Ekim 1950.
- TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Ekim-Kasım 1950, Ziraat Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 90, Yıl: 8, Aralık 1950.
- TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Temmuz-Ağustos 1951, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 99, Yıl: 9, Eylül 1951.
- TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Ekim 1951, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 101, Yıl: 9, Kasım 1951.
- TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Haziran 1952, Sosyal Ekonomi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 109, Yıl: 10, Temmuz 1952.
- TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Eylül 1952, Sanayi Ekonomisi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 112, Yıl: 10, Ekim 1952.
- TATAÇ, Ziya, “Olaylara Bakış, Aralık 1952, Sosyal Ekonomi”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 115, Yıl: 11, Ocak 1953.
- TERZİOĞLU, Ömer, “Madencilüğümüzün İnkişafı ve Siyasi Partilerin Görüşleri”, *Yeni İstanbul*, 30 Ağustos 1950, Sayı No: 273.
- TOKLU, Hakkı, “Cumhuriyetin 25. Yılında Etibank’ın Çalışmaları”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 9, Sayı: 21, Yıl: 9, 19 Kasım 1948.
- TOKLU, Hakkı, “Madencilüğümüze Bir Bakış”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 10, Sayı: 237, Yıl: 10, 20 Kasım 1949.
- TOKLU, Hakkı (Çev.), “Yabancı Gözü İle Türkiye’de Endüstri, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 242, Yıl: 11, 31 Ocak 1950.
- TOKLU, Hakkı (Çev.), “Dünya Enerji Kaynaklarına Umumi Bir Bakış”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 12, Sayı: 269, Yıl: 12, 15 Mart 1951.

- “Toprakaltı Servetlerimizi Bulan ve İşleten Etibank”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 5, Sayı: 51-53, yıl: 3, 18 Şubat 1942.
- “Umumi Maden Durumumuz”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 97, Yıl: 9, Temmuz 1951.
- YAZMAN, Aslan Tufan, “Kömürcülüğümüzün Kalkınması”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 8, Sayı: 178, Yıl: 18 Mayıs 1947.
- YAZMAN, Aslan Tufan, “Yol, Liman ve Vasıta Yoksulluğu”, *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 8, Sayı: 188, 25 Kasım 1947.
- YAZMAN, Aslan Tufan, “Kömür Davamız”, *İktisadi Yürüyüş*, Sayı: 3, Yıl: 1, 15 İkinci Kânun 1940.
- YAZMAN, Aslan Tufan, “ Madencilüğümüzün Kalkınmasında Marshall Planının Oynamağa Başladığı Rol” *İktisadi Yürüyüş*, Cilt: 11, Sayı: 243, Yıl: 11, 25 Şubat 1950.
- YENİSEY, İsmet, “Kömür Darlığının Sebepleri”, *Türk Ekonomisi*, Sayı: 136, Yıl: 12, Ekim 1954.

VI. İnternet Kaynakları

<http://www.taskomuru.gov.tr/index.php?page=sayfagoster&id=7>,

Erişim Tarihi; 2 Ocak 2016.

Alaattin Çakır, *Zonguldak'ın Madencilik Tarihi ve Kültürü Ders Notları*,

http://web.beun.edu.tr/maden/files/2014/03/mad225_903_ders_notlari.pdf,

Erişim Tarihi, 13 Ocak 2016.